

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Kodifikace trestního práva od počátku 18. do počátku 20. století

Miroslava Sládková

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Diplomová práce

Kodifikace trestního práva od počátku 18. do počátku 20. století

Předkládá: Miroslava Sládková

Vedoucí práce:

JUDr. Mgr. Vendulka Valentová

Katedra právních dějin

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Místopřísežné prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že diplomovou práci na téma: „Kodifikace trestního práva od počátku 18. do počátku 20. století“ jsem vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury, které uvádím v příloženém seznamu.

V Plzni dne

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala JUDr. Mgr. Vendulce Valentové za ochotu a cenné rady, které mi při vypracování mé diplomové práce poskytla. Rovněž chci poděkovat celé své rodině, která mi byla oporou nejen při psaní této diplomové práce, ale i po celou dobu mého studia.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Základní rysy středověkého trestního práva	12
3. Období novověku a první významné změny v trestním právu na počátku 18. století.....	34
4. Trestní zákoník Josefa II. – významný zlom ve vývoji trestního práva	45
5. Počátek 19. století a vydání zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích	52
6. Trestní zákoník z roku 1852.....	59
7. Závěr	66
8. Prameny a literatura	68
9. Cizojazyčné resumé	72
10. Přílohy	73

Seneca:

„Každý druh trestu necht' je použit jako lék. Jednoho at' léčí stud, druhého změna místa, třetího bolest, čtvrtého nouze, pátého meč.

1. Úvod

Ve své závěrečné práci jsem se rozhodla věnovat problematice trestního práva, konkrétně historii jeho vývoje. V současném právním systému má toto významné právní odvětví své nezastupitelné místo. Obecně lze trestní právo charakterizovat jako odvětví práva veřejného, které chrání práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob, dále zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky před trestnými činy vypočtenými taxativně v trestněprávních normách.¹ Tématem této diplomové práce je však „Kodifikace trestního práva od počátku 18. do počátku 20. století“. Zaměřím se tedy na vývoj trestního práva v uvedeném období, které bylo z pohledu právního vývoje zásadní v tom, že se v něm začalo formovat moderní trestní právo na našem území.

Trestní právo bezpochyby mělo a má v každé historické epoše významnou roli a to z důvodu, že na jeho základě může stát uplatňovat svou represivní funkci vůči občanům a mnohdy také bylo v nedemokratických režimech k represím (zejména proti odpůrcům daného režimu) „zneužíváno.“ Nejinak tomu bylo i v nedávných dějinách naší země, kdy byla po téměř 40 let trestní politika zcela podřízena ideologickým a politickým potřebám vládnoucí komunistické strany. V polistopadovém vývoji od r. 1989 dosud muselo zákonitě dojít (a nutno dodat, že stále dochází) k zásadním změnám ve všech oblastech práva, trestní právo jakož i trestní politiku státu nevyjímaje. A právě v souvislosti s výše nastíněným vývojem zpracování tohoto tématu není podle mého názoru samoúčelné. Nelze, než souhlasit s tezí, že každá trestní politika by měla vykazovat určité konstanty, které dlouhodobě ovlivňují trestní legislativu i praxi. *„Tyto konstanty jsou historicky a sociálně podmíněné, jejich určení je však nezbytné, aby zejména při velkých kodifikacích zůstala trestní politika konzistentní. V našich podmínkách nacházíme takové konstanty např. v důvodové zprávě k vládnímu návrhu nového trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) i přímo v textu zákoníku v jeho obecné části, kde se uvádějí základní zásady, na kterých je nový trestní zákoník založen.*

¹ *Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník*, s.182. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. Dostupné on-line na: <http://psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>. [cit. 30. 01 2016]

Zásady vyjádřené v novém trestním zákoníku respektují i návaznost na historický vývoj, tradice a zkušenosti evropské právní kultury a odstraňují z trestního práva České republiky všechny prvky, které byly poplatné ideologickým a politickým postulátům z totalitního období vývoje našeho státu. To lze jistě označit za jasné vyjádření trestní politiky České republiky.“²

Cílem mé závěrečné práce je především deskripce vývoje trestního práva ve zkoumaném období, tj. od počátku 18. do počátku 20. století, kdy byly v našich zemích položeny základy moderního trestního práva. To za dobu svého poměrně dlouhého vývoje prošlo nejednou významnou změnou. Již od počátků českého státu se trestní právo vyznačovalo svým soukromým charakterem, na jehož základě potrestání pachatele záviselo na samotné poškozené osobě nebo jejím nejbližším okolí. Prosazení spravedlnosti tak ještě ani zdaleka nebylo samozřejmostí. Postupně však začal význam právní ochrany stoupat. Základním úkolem práva bylo chránit zejména stát, církve a soukromé vlastnictví. S tím, jak rostla panovníkova moc začalo být svépomocné jednání považováno za její ohrožení. Proto se také objevují snahy ze strany státní moci o jeho omezení a o převzetí výkonu spravedlnosti do vlastních rukou. Toto lze označit za první důležitý okamžik ve vývoji trestního práva.

V úvodní kapitole mé práce budou historické a institucionální historické analýze podrobeny základní instituty středověkého trestního práva. Především již zmíněný institut svépomoci a postupný přechod výkonu spravedlnosti do rukou státu. S důrazem na symbolický charakter trestu a jejich odstrašující funkci budou vymezeny základní trestné činy a tresty. Pozornost bude věnována rovněž i tehdejšímu soudnímu institucím a to soudu zemskému, komornímu a apelačnímu, jakož i procesním důkazním prostředkům (přísaha účastníka sporu, orádlý a tortura neboli právo útrpné).

² KARABEC, Zdeněk, *Proměny trestní politiky v České republice*. (Příspěvek přednesený na konferenci k 50. výročí existence IKSP, Praha 16.–17. září 2010). Dostupné on-line na: <http://www.ok.cz/iksp/docs/50y/Karabec.doc> [cit. 01.02.2016]

Na tuto stručnou charakteristiku středověkého trestního práva pak navážu analýzou významných kodexů trestního práva daného období. Prvním z nich byl trestní zákoník Josefa I. („Josefina“) z roku 1707. Jeho význam byl dán především tím, že se jednalo o vůbec první trestní zákoník platný na našem území. V jeho ustanoveních se ještě stále objevuje pro středověk typický odstrašující charakter trestu. Zákoník Josefa I. pak v 60. letech 18. století nahradil Hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768 neboli *Constitutio criminalis Theresiana*. Tento zákoník byl posledním zákoníkem předosvícenským a zároveň i posledním zákoníkem zavádějícím torturu, která zde byla upravena velice podrobně.

Doslova revoluci v dosavadním trestním právu přineslo zákonodárství Josefa II., významného a na svoji dobu velice pokrokového panovníka. Jeho reformy zasáhly do mnoha oblastí, včetně práva. V roce 1787 byl ve Vídni vydán Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně pod názvem "Práva všeobecná nad proviněními a jich trestmi“, který znamenal rozhodující přelom ve vývoji trestního práva. Vůbec poprvé v něm byla zakotvena zásada úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a trestu a zejména se zde poprvé uplatňuje zásada *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege* (není zločinu bez zákona, není trestu bez zákona). Josef II. se také snažil prosadit zrušení trestu smrti, což žádný jiný panovník před ním neudělal. V tomto ohledu se projevilo jeho silné ovlivnění myšlením milánského aristokrata Cesare Beccarii.

Na zmíněný trestní zákoník Josefa II. navazoval Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, který byl vydán v roce 1803 za vlády Františka I. a měl vliv na vývoj trestního práva v naší zemi až do roku 1949. Základní rozdělení tohoto zákoníku bylo na delikty pořádkové a kriminální. Jednalo se v podstatě o jednoduché, ale sofistikované dělení. Přestože obsahoval jak normy práva hmotného, tak normy práva procesního, byl na svou dobu velmi přehledný a formulačně přesný. Zakotvoval mimo jiné zásadu, že předpokladem trestného činu je zlý úmysl pachatele, okolnosti, pro které je vyloučena trestní odpovědnost pachatele nebo trestnost činu i ve formě návodu, pomoci nebo pokusu.

Pokud jde o rakouský trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852 je nutno připomenout, že po rozpadu Rakouska - Uherska byl tento právní předpis na základě zákona č. 11/1918 Sb. (tzv. recepční normy), jejíž účelem bylo „zachování souvislosti dosavadního právního řádu s novou situací, aby bylo dosaženo nerušeného přechodu k novému státnímu životu“ převzat jako základní norma trestního práva do právního řádu samostatné Československé republiky. Ve své práci zmiňuji rovněž i pověstný Prügelpatent, který se u nás stal základem trestního práva správního.

V samotném závěru práce se pak věnuji jednomu z nejvýznamnějších trestních procesů, který se odehrál na konci sledovaného období. Jednalo se o trestní proces s židem Leopoldem Hilsenrem, který byl obviněn z vraždy mladé křesťanské dívky Anežky Hružové. I když tento proces nebyl řešen jen v rovině trestněprávní, ale sklouzl i do roviny politické, je podle mého názoru významný zejména tím, že se nepřímo podílel na vzniku Československé republiky.

Trestní právo má za sebou opravdu dlouhý vývoj, během kterého prošlo nejednou významnou změnou. Právě tyto změny ho vždy přiblížily dnešní, moderní podobě. Jisté ale je, že již v dobách primitivní společnosti existovala potřeba regulace chování lidí a také potřeba potrestání nejrůznějších deliktů. Dnes je trestní právo spojeno především s legitimním očekáváním společnosti, tzn. že lidé v případě spáchání nějakého trestného činu očekávají potrestání pachatele trestem, který je přiměřený spáchanému deliktu. V rámci zpracování tohoto tématu bude nepochybně zajímavé sledování historického vývoje institutů trestního práva tohoto období a hledání případných paralel se současnými instituty trestního práva.

Při psaní mé práce jsem se zaměřila na analýzu dostupných historických pramenů a také vybraných literárních textů. Pracovala jsem především metodou kompilace. Vydané literatury zabývající se vývojem a historií trestního práva je poměrně hodně. Já jsem se však opírala o přední autory, zabývající se touto problematikou. Za stěžejní považuji zejména knihy od Karla Malého³ nebo Karolíny Adamové⁴.

³ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.

⁴ ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, ADAMOVÁ, Karolína, RIEGROVÁ, Běla, SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.

Právě tyto knihy uceleně popisují vývoj práva v našich dějinách dle jednotlivých období, proto byly při psaní práce cenným informačním zdrojem. Dále jsem čerpala například z knih Jindřicha Francka⁵, který se zabývá problematikou zločinů a trestů a pravděpodobně ho lze považovat za jednoho ze současných předních odborníků na dějiny zločinu a trestu v našich zemích. Stejně tak důležitým zdrojem pro mou práci byly i různé vydané sborníky, do nichž přispěl další významný právní historik Vilém Knoll.⁶

⁵ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002.

⁶ KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků* (sborník příspěvků), Brno 2009.

2. Základní rysy středověkého trestního práva

Vznik středověké společnosti a státní organizace na našem území byl neodmyslitelně spojen i se vznikem práva. Najednou se vytvořila závazná pravidla chování, jejichž dodržování už nebylo záležitostí celé společnosti a dobrovolnosti, ale bylo vynutitelné státní mocí. Staré rodové obyčeje, které se postupně formovaly s vývojem lidské pospolitosti v rodech a kmenech a měly povahu morálních norem, již středověké společnosti neodpovídaly. Situace vyžadovala jejich změnu a přizpůsobení novým potřebám. Nyní začalo mít význam především to, kdo krade a kdo je okradený nebo jakého společenského postavení je vrah a jeho oběť. Výkon spravedlnosti se postupně přesouvá do rukou panovníka a státních orgánů. Z práva se tak stává výsada mocných, privilegium, jehož mohou používat jen ti nejvznešenější.⁷ Právě tyto změny daly podobu jednomu z nejdůležitějších právních odvětví, kterým je právo trestní. To za dobu svého poměrně dlouhého vývoje prošlo nejednou významnou změnou. Nicméně středověké trestní právo bylo od současného moderního práva, jehož kořeny se datují teprve v období 18. století, v mnoha ohledech odlišné.⁸

V počátcích raně feudálního státu se tedy trestní právo muselo na prvním místě vyrovnat s pozůstatky společnosti předstátní, které v něm přetrvávaly nejen v tomto období, ale i později a trestní právo na ně bylo stále ještě hodně vázané. Jak již bylo výše řečeno, obyčeje předstátní společnosti začaly postupně ztrácet svůj původní význam a získaly zcela nový obsah, byly aplikovány především v zájmu státu a vládnoucí vrstvy feudálů. To se pak také projevilo v odlišném hodnocení osoby pachatele na základě jeho společenského postavení při výměře trestu nebo v posouzení jednotlivých deliktů podle toho, jaký předmět se stal cílem trestného útoku.⁹ Obecně začal stoupat význam právní ochrany, na kterou byl postupem času kladen stále větší důraz. Stopy předstátních reliktvů však nezmizely z českého práva naráz a ještě po dlouhou dobu je lze nalézt jak v systému, tak i ve způsobu výkonu jednotlivých trestů. Původně bylo stíhání jednotlivých trestných činů záležitostí celé komunity.

⁷ MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 9.

⁸ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 172.

⁹ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, s. 142.

Ještě ve 12. a 13. století dokládají kolektivní výkon trestu smrti kamenováním Statuta Konrádova z roku 1189:¹⁰ „*Žádný sok at' nikoho neobviňuje, leč by škoda byla známa s bezpečným svědectvím sousedů, a bude-li sok usvědčen, nechť je kamenován za svědectví obecného tržiště*“¹¹. Tento trest tak spočíval v usmrcení delikventa celou pospolitostí, osadou či účastníky trhu. Za podobný přežitek jako kamenování lze nepochybně označit i ručení osady za trestný čin spáchaný na jejím území.¹²

Statuta Konrádova byla význačnou právní památkou z doby panování českého knížete Konráda Oty. Jejich vyhlášení se uskutečnilo v létě na dvorském sjezdu v Sadské a představovalo kompromis mezi zájmy panovníkovými a zájmy šlechty. Proto zde také najdeme ustanovení posilující centrální panovnickou moc, zvláště v oblasti soudní a správní, stejně jako ustanovení rozšiřující možnost šlechty podílet se na vládě.¹³ Především tedy v oblasti soudnictví a správy došlo k posílení ústřední moci panovníka, v řadě otázek však tato centrální moc musela ustoupit místním zájmům šlechty, která tím získala širší prostor pro účast na vládě. Hlavním motivem vedoucím panovníka k vydání Statut byla snaha o omezení svémocných zásahů do soudnictví a rovněž i snaha zamezit libovůli hradeckých úředníků. Tato právní památka je významným dokladem procesu postupného překonávání feudální rozdrobenosti a formování ústřední královské moci.¹⁴

Obyčejové právo se udržovalo zejména ústní tradicí. Jiný způsob jeho zachování v podstatě nebyl ani možný, jelikož společnost tehdy byla v naprosté většině ngramotná. Vzdělanost tak byla výsadou jen několika málo vyvolených. Hlavní principy obyčejového práva se předávaly z generace na generaci, děti se jim učily od svých rodičů a dědů již od útlého věku. Synové významných velmožů se začali účastnit soudních shromáždění po boku svých otců, díky čemuž tak mohli v praxi poznat život práva. Proto se obyčeje nemohly příliš často měnit, neboť každý zásah do tradičního systému otřásal podstatou jeho existence, jeho znalostí ve společnosti. Z tohoto důvodu se také právní obyčej udržel, prakticky až do 16. století, jako jednoznačně dominující pramen práva.

¹⁰ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 113–114.

¹¹ *Statuta Konrádova*, čl. 7. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, s. 26.

¹² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 114.

¹³ ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň 2010, s. 25.

¹⁴ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena, *Mezníky českých právních dějin*, Plzeň 2010, s. 27.

Zákonodárná iniciativa panovníka byla v uvedeném období sice ještě dosti řídká, ale i přesto významná, protože v naprosté většině případů znamenala revoluci v dosavadním obyčejovém právu.¹⁵

Vůbec prvním významným dokladem zákonodárné činnosti přemyslovských panovníků jsou Dekreta Břetislavova z roku 1039, která jsou zároveň nejstarší známou rozsáhlejší právní památkou z dějin českého práva. Jak je již z názvu patrné, vyhlásil je kníže Břetislav I. při válečném tažení do sousedního Polska. To bylo právě ve 30. letech 11. století jako stát vnitřně oslabeno rozsáhlými povstáními a císař Konrád II. byl zase zaujat děním v Itálii.¹⁶ Kníže Břetislav této situace využil k úspěšné vojenské výpravě. Oficiálně ji zdůvodňoval tím, že se chtěl poklonit památce světce a přenést jeho ostatky zpět do Prahy. Mimochodem Břetislavovu snahu o získání ostatků významnějšího světce lze dávat do souvislosti s jeho snahami o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.¹⁷ Českému vojsku se v Polsku nakonec podařilo dostat až do arcibiskupského sídelního města Hnězdna, kde byl pohřben svatý Vojtěch (Slavíkovec), zavražděný v roce 997 při misionářském působení v Pobaltí. Právě zde z kazatelny hnězdenského chrámu kníže Břetislav vyhlásil soubor příkazů a zákazů, který byl určen špičkám tehdejší české společnosti (členům knížecí družiny a jeho doprovodu, předním bojovníkům a úředníkům). Církevní vliv byl reprezentován účastí biskupa Šebíře. Vyhlášení Dekret mělo přispět především k podpoře křesťanských zásad, vztahů mezi lidmi a k upevnění církevní a státní organizace. Jejich text se dochoval v latinském znění v Kosmově Kronice české z 12. století a v rukopisném kodexu archivu olomoucké kapituly ze 13. století. Na prvním místě Břetislav upravil vztahy mezi mužem a ženou. Manželství se nadále mělo řídit výhradně právem kanonickým.¹⁸ Na jeho základě tak byla uzákoněna monogamie a nerozlučitelnost manželství, které je z kanonického pohledu svátostí:¹⁹ „*Vaše manželství, která až dosud měli jste jako v nevěstinci a společná jako mezi hovady, necht' napříště řídí se kanonickým řádem tak, aby manželka spokojila se jedním mužem a muž jednou ženou zákonitě před církví provdanou*“²⁰.

¹⁵ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 10.

¹⁶ ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 19.

¹⁷ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 22.

¹⁸ ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 19.

¹⁹ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 22.

²⁰ *Dekreta Břetislavova*, čl. I. In: ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 19.

Za předpokladu, že dojde k rozpadu manželství, má být viník podle Dekret vypovězen do Uher bez možnosti návratu. Stejný trest je předpokládán i u žen, které porodí nemanželské dítě a dopustí se tím nejtěžšího hříchu.²¹ Je zcela zřejmé, že vyhlášením Dekret skončilo období polygamie, s definitivní platností bylo zavedeno monogamní manželství a základní formou sňatků byly církevní obřady a jak je již zmíněno výše, trestáno bylo nejen opuštění manžela, ale i mimomanželský pohlavní život.²² Vůbec poprvé je zde také v právní rovině zmíněn ordál neboli boží soud, řazený mezi iracionální důkazní prostředky. Na základě Dekret se měl ordál použít v případě osoby, která je podezřelá ze zabití a zapírá nebo v případě, že si žena stěžuje na strasti způsobované jí manželem:²³ „*Podobně o těch, o nichž se proslýchá, že zabili člověka: arcikněz ať jejich jména napíše správci příslušného hradu a správce ať je obešle k soudu a kdyby se vzpírali, uvrhne do vězení, až buď učiní náležité pokání, nebo, zapírají-li, vyjde najevo žhavým železem nebo ordálem vody jejich hřích či nevina*“²⁴. Na základě tohoto ustanovení tak byly ordály užívány jako důkazní prostředek nejen v manželských sporech, ale i v případech obvinění z vražd, kdy se výkon spravedlnosti dostává do rukou knížecích hradeckých správců, kterým arcikněz na základě synodálních šetření předává viníky k dalšímu šetření. Závěr textu má pak výrazně protipohanský obsah.²⁵ Břetislav přikazuje světit svátky, o nedělích nepracovat a zakazuje pohřbívat mrtvé mimo hřbitov, „v polích nebo lesích“. V Dekretech se rovněž praví, že „krčma jest kořen všech špatností“ a proto je zakázáno zakládat nové a existující přebírat:²⁶ „*Krčmář, jestliže bude postižen, ať je veden do středu tržiště, přivázan ke sloupu a mrskán pruty, jak dlouho by biřic chtěl, avšak jeho věci ať nezabírá fiskus a ať nepropadají komoře knížecí, nýbrž ať jsou pod zemí pohřbeny, aby se nikdo neposkvrnil napitím tak hodným zavržení*“²⁷.

²¹ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 22.

²² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 13.

²³ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 22–23.

²⁴ *Dekrety Břetislavova*, čl. IV. In: ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 19–20.

²⁵ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 13–14.

²⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 23.

²⁷ *Dekrety Břetislavova*, čl. V. In: ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 20.

Toto ustanovení Dekret lze označit za první zmínku o pranýři. V obecné rovině se jednalo o pokus doplnit staré obyčejové právo novými normami. Některá z těchto nových nařízení se však do života neprosadila a měla jen deklaratorní význam.²⁸

Jedním z typických rysů středověkého trestního práva byl jeho soukromý charakter, který se projevoval uplatněním soukromé msty.²⁹ Důležité je zde zmínit fakt, že v průběhu 12. a 13. století nebylo trestní právo ještě ani zdaleka výrazem veřejného zájmu společnosti a soustředilo se především na ochranu soukromých zájmů jejích členů. Proto se jak stíhání pachatele, tak i jeho potrestání stalo soukromou záležitostí. Širší zájem na ochraně stability státu a veřejného pořádku se v tomto období uplatňoval jen zcela výjimečně. Nejprve se trestní právo opíralo o institut svépomoci, který umožňoval napadené osobě, aby případný útok mohla odvrátit buď přímo ona sama, nebo její nejbližší okolí, tj. příbuzní nebo příslušníci dané obce. Spory tak byly na počátku trestního práva řešeny pomocí soukromé msty vrcholící často mstou krevní.³⁰ Na našem území však postupně dochází k jejímu omezování formou náhrady za způsobenou škodu (smlouvenou kompenzací) či výkupem (příhlavní peníze).³¹ Strany sporu se obecně stále častěji uchýlovaly k uzavření dohody a to především z důvodu vysokých nákladů a rovněž i nejistého výsledku hrdelního sporu. Nad zadostiučiněním z případného trestu a jeho preventivním odstrašujícím dopadem zde výrazně dominoval hospodářský efekt. Pro oběť či pozůstalé po ni bylo smíření spojené s platbou odškodného daleko výhodnější než potrestání pachatele. Uzavření smíru bylo navíc i v zájmu delikventa samotného, jelikož žádná ze stran sporu se po uzavření dohody nadále nesměla o deliktu a okolnostech s ním souvisejících nikde zmiňovat a na osobu delikventa se hledělo, jako by se ničeho nedopustil. Smír pro něj měl význam jak v rovině právní, tak i společenské. Jeho uzavřením delikvent dosáhl zachování své cti, popřípadě její obnovení. Peněžitá náhrada (Wergeld) mohla být kromě hotovostní platby dohodnuté sumy peněz uhrazena též ve formě převodu části delikventova majetku ve prospěch poškozených. Postupem času se ve smírčích smlouvách vedle odškodnění stále více uplatňovalo i pokání.

²⁸ ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 19.

²⁹ VLČEK, Eduard, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Brno 1993, s. 5.

³⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 172.

³¹ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 5.

To mohlo mít řadu podob – nejčastěji povinnost uhradit případně vzniklé náklady na lékaře, financovat pohřeb, nechat sloužit určitý počet zádušních či pamětních mší za mrtvého, obětovat určité množství vosku na svíčky, ale třeba také závazek vykonat pouť na nějaké svaté místo. Uvedené druhy se mezi sebou obvykle různě kombinovaly, přičemž platila zásada, že pokání mělo být přiměřené vině pachatele. Z mého pohledu zajímavý a rovněž i poměrně obtížný byl závazek vykonat pouť na některé ze svatých míst. V naší oblasti je tento závazek zachycen například ve smlouvě z 8. srpna 1513, kdy Wilhelm Zeidler z Altenburgsteinu, vrah Hanse Habera z Horního Slavkova, slíbil vykonat osobně pouť do Říma a do Cách, a to v nejbližší možné době, římská pouť měla být uskutečněna do roka a do dne.³²

Na základě výše uvedených principů raně středověký stát a jeho aparát chránil vlastně jen osobu panovníka a jeho vlastní zájmy. Ten se stal zároveň hlavním hlasatelem a prosazovatelem veřejného zájmu. S příchodem křesťanství, které se současně stalo i státní ideologií a s počátky vlivu církve a křesťanské morálky na společnost, soustředil panovník svoji pozornost především na uplatňování a ochranu křesťanských zásad. Užíval při tom také násilí a právě jeho hrozbou spolu se svou autoritou podporoval svá vydaná rozhodnutí.³³ Vliv církevních předpisů se pak začíná nepochybně projevat i v oblasti trestního práva. Byla to totiž právě církev, která ovlivnila vnímání delikvence jako provinění proti Bohu, jako porušení božího přikázání. Proto i trestání pachatele je vlastně především trestání hříšníka, jenž se provinil proti Bohu. Za zakladatele středověké trestněprávní teorie je považován Tomáš Akvinský, který v rámci svého učení o zločinu a trestu vycházel především z odstrašení.³⁴

Společně s tím, jak se postupně konsolidovala a upevňovala panovníkova moc, začalo být svépomocné jednání považováno za její ohrožení. Velké nebezpečí pak bylo spatřováno zejména v hrozbě řetězové krevní msty a s ní spojeného násilí, které mohlo prakticky kdykoliv postihnout rozlehlou oblast. Státní moc se z těchto důvodů snažila o omezení svépomocného jednání a o převzetí výkonu spravedlnosti do vlastních rukou.

³² KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků* (sborník příspěvků), Brno 2009, s. 35.

³³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 172.

³⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 113–114.

Zpočátku nabízela své zprostředkování pomocí soudu, přičemž stát měl možnost jeho rozhodnutí prosadit daleko efektivněji než kterýkoliv soukromník. Jednou z prvních významných změn v trestním právu během 12. století bylo vyčlenění stanovených trestných činů, které začaly být státní mocí stíhány i bez soukromé iniciativy na základě vlastního rozhodnutí úředníků a to z úřední povinnosti (*ex officio*). Jednalo se zejména o trestné činy ohrožující veřejnou bezpečnost, kde neexistoval potenciální žalobce a hrozilo proto uplatnění známé zásady „*kde není žalobce, není ani soudce*“. Toto je důležitý moment ve vývoji trestního práva, jelikož se z něj začíná pomalu vytrácet jeho do té doby typický soukromý charakter. S tím je ovšem v ostře rozporu skutečnost, že stíhání vraždy zůstávalo naopak po dlouhou dobu na iniciativě soukromé. Změnu tohoto stavu se pokoušela prosadit církev a to alespoň při usmrcení kněze a při zavraždění rodičů.³⁵

Přibližně od druhé poloviny 13. století se v trestním právu stále více prosazuje veřejná trestní iniciativa v rukou státních orgánů. Soukromý charakter tak již zcela zřetelně ustupuje do pozadí. V důsledku vytvoření nové správní organizace³⁶ vznikl institut takzvané popravy, který v sobě zahrnoval řadu trestněprávních pravomocí. Jejím výkonem panovník pověřoval různé úředníky, jako například purkrabí královských hradů, nebo některé významné šlechtice. V Čechách se však výkon popravy soustředil v rukou nových regionálních úředníků, tzv. poprávců. Ti měli povinnost zakročit vůči každému, kdo by rušil veřejný pořádek a bezpečnost na daném území bez ohledu na jeho postavení. Poprávci tak zajišťovali zejména bezpečnost cest, kontrolu mincí nebo dohlíželi na dodržování měr a vah. Vedle toho se podíleli i na vybírání berní a dávek. Do jejich kompetence patřilo také stíhání osob, které se na předvolání nedostavili k soudu, nebo o kterých se vědělo, že páchají trestnou činností a vědomě se vyhýbají spravedlnosti. Dopadení takové osoby bylo nejen důležitou pravomocí ale zároveň i povinností poprávců. Na jejím základě došlo k vytvoření takzvaného institutu psaní (*proscriptio*). Osoba prohlášená za psance se stala bezectnou a pohlíželo se na ni podobně, jako by byla mrtvá. Ztrácela tedy jakoukoli ochranu.³⁷

³⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 172–173.

³⁶ Krajská správa vznikla na přelomu 13. a 14. století na troskách zanikající hradské správy

³⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 173.

Každý, kdo by takovému člověku nějakým způsobem pomohl (například mu poskytl ukrýt nebo se s ním podělil o jídlo), se sám vystavoval nebezpečí, že mu bude přirčeno stejné právní postavení. Zmíněný zákaz se vztahoval i na panovníka. Královský hrad, na který by se případně uchýlil, mohl být dobýván a šlechta v takovém případě byla zbavena závazku poslušnosti vůči panovníkovi.³⁸ Poprávci z jednotlivých správních obvodů si mezi sebou předávali jména a popisy psanců, čímž mělo být zajištěno jejich stíhání na celém území. Jako příklad takového rejstříku lze uvést Popravčí knihu pánů z Rožumberka, která je také nejvýznamnější ukázkou činnosti poprávců.³⁹ Záznamy zachycené v této právní památce jsou cennými doklady o politických a historických souvislostech společenských procesů doby, ze které pocházejí a dokreslují nám představy o starobylém českém úřadě.⁴⁰

Jednotlivá státní opatření postupně směřovala k celkovému omezení soukromého řešení sporů a vynucovala si, aby všechny pře byly do budoucna řešeny smírnou cestou, myšleno cestou soudní. Nutno také říci, že svémocné jednání se od 14. století dokonce postihovalo. I přes tyto vývojové tendence v trestním právu v období 14. a 15. století dosud přežívala možnost soukromého řešení sporu modifikovanou krevní mstou, za kterou se pokládala takzvaná soukromá válka neboli záští. Ta se však odehrávala jen mezi příslušníky šlechty, případně i městy za pevně stanovených pravidel. O zúžení základních podmínek legálního záští se snažila například Zlatá bula Karla IV. z roku 1536. Do této doby nebyly soukromé války šlechticů považovány za protiprávní.⁴¹

Obecně lze tedy konstatovat, že i přes stále se posilující roli státu a jeho orgánů, z trestního práva jeho soukromožalobní charakter zcela nevymizel. Současně zde ale byla po celou dobu otevřena široká možnost pro smírné vyrovnání mezi pachatelem a jeho obětí. V následujícím období 15. a 16. století byl vývoj trestního práva zaměřen především na upevnění postavení státu a stavů.⁴² Do popředí zde již zcela zřetelně vystupuje potřeba ochrany státu a jeho integrity, bezpečnosti a pořádku v zemi, ale rovněž i ochrana úředníků všech stupňů. České trestní právo se v době stavovské začalo pozvolna formovat do své klasické podoby.

³⁸ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 6.

³⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 173.

⁴⁰ ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 60.

⁴¹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 174.

⁴² Tamtéž, s. 174–175.

Převzalo celou řadu deliktů z doby starší, včetně jejich archaických rysů. Právě v tomto období vznikají normy na ochranu státu a jeho právního řádu. To bylo dáno zejména tím, že trestní právo muselo reagovat na nové druhy ohrožení feudálního vlastnictví a vrchnostensko-poddanských vztahů. Naopak při ochraně života, zdraví a cti si ponechalo svoji archaičtější a v řadě případů již nevyhovující podobu.⁴³ Poměrně velký vliv stavů na dění ve státě se od počátku 15. století projevoval o něco zřetelněji. V této souvislosti začala být stíhána služba šlechticů v nepřátelském vojsku proti vlastní zemi a současně byla zavedena obecná povinnost šlechticů bránit napadený stát. Právo se již zcela nepochybně proměnilo v účinný prostředek politického boje.⁴⁴

Stejně jako dnes se i ve středověku trestné činy rozlišovaly podle předmětu chráněného zájmu. Již v období předhusitského vývoje znalo trestní právo celou řadu deliktů, které později přešly do práva stavovského. Objevují se tak delikty namířené především proti životu, zdraví, cti a důstojnosti člověka, ale i proti feudálnímu vlastnictví, bezpečnosti státu, osobě panovníka či katolické víře. Trestány byly rovněž i delikty sexuální, jako např. znásilnění nebo pohlavní zneužití nezletilé dívky.⁴⁵ Formulace jednotlivých skutkových podstat trestných činů potom vyvrcholila úpravou v kodifikacích 16. století. Z výše uvedeného výčtu trestných činů se za nejzávažnější považovaly činy namířené proti státu, respektive proti panovníkovi. Trestní ochranou panovníka se rozuměla především ochrana jeho práv a výsad a také důstojnosti. Proto se do této skupiny deliktů řadila na prvním místě velezrada společně s urážkou panovníka. Patřilo sem ale i padělání mince, porušení míru nebo taseň zbraně před panovníkem, zemským soudem nebo sněmem. Kromě těchto deliktů proti státu směřovalo též povstání či vzbouření, ať již proti vrchnosti nebo proti panovníkovi.⁴⁶ Například vražda spáchaná před králem či soudem přestala být věcí soukromou a na prvním místě byla považována za útok na právní řád, za ohrožení jeho stability a autority státu.⁴⁷

⁴³ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 8.

⁴⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 119–120.

⁴⁵ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 6.

⁴⁶ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 176–177.

⁴⁷ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 116.

Nutno však podotknout, že samotný útok na panovníka nebyl až do 12. století ztotožňován s útokem proti státu. Útok na panovníka se totiž po dlouhou dobu považoval pouze za útok na jeho rod a jen velmi obtížně se prosazovala zásada, že je to současně i útok na stát, který musí být potrestán a nikoliv jen pomstěn vládnoucím rodem.⁴⁸ Dále bylo v období středověku velmi časté stíhání náboženských deliktů. Česká středověká společnost se jejich pronásledováním snažila docílit ochrany ideových základů, z nichž vyrůstala. Řadilo se mezi ně zejména rouhání, kacířství neboli hereze, křivá přísaha společně s křivým svědectvím a pochopitelně i čarodějnictví jako jeden z typických deliktů namířených proti víře.⁴⁹ Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi, zvláště pak těmi německými, kde se od počátku 16. století rozvinul opravdový hon na čarodějnice, byl výskyt čarodějnických procesů v Čechách relativně řídký. Z výše uvedených deliktů se pak například kacířství považovalo za závažný delikt ještě v období 18. století. Jejich stíhání však stále více naráželo na složité náboženské poměry v Čechách, kde se vedle církve katolické a kališnické začala prosazovat také další vyznání jako luteráni, kalvíni nebo čeští bratři.⁵⁰ Ve výčtu jednotlivých trestných činů nelze zapomenout ani na činy namířené proti rodině a manželství jako byla například bigamie, cizoložství, únos či znásilnění.⁵¹ Základ středověkého pojetí manželství položila již zmíněná Dekreta knížete Břetislava z roku 1039. Právní vztahy mezi manželi se tedy řídily především právem církevním, nikoli světským. Právě zásluhou knížete Břetislava se ochrana manželství dostala zcela pod kontrolu církve.⁵² Typickou skupinu trestných činů, která pochopitelně nechybí ani v současném trestním právu, tvořily trestné činy namířené proti životu a zdraví. Z těchto deliktů se stíhala především vražda a zabití, přičemž za vraždu neboli mord bylo už považováno zabití úmyslné. Trestnost usmrcení však zůstávala po dlouhou dobu záležitostí soukromou a až do vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 u nás přežívaly pozůstatky krevní msty projevující se v možnosti smírného narovnání mezi pachatelem a pozůstalými. Delikt zabití totiž nebyl zvláště v tomto raném pojetí namířen proti společnosti.

⁴⁸ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 142.

⁴⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁵⁰ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 120.

⁵¹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁵² FRANCEK, Jindřich, *Velké dějiny země Koruny české – Zločinnost a bezpráví*, Praha 2011, s. 215.

Je to jedinec, jeho rodina a příbuzní, kterým se stala škoda, a na nich je, aby si zjednali nápravu a za pomoci státu dosáhli potrestání pachatele.⁵³ Za trestný čin se překvapivě pokládala i sebevražda. To se projevovalo zejména tím, že trest byl v takovém případě symbolicky vykonán na sebevrahově mrtvole.⁵⁴ Obecně začal stoupat význam právní ochrany vlastnictví a to především v důsledku rozvoje feudální ekonomiky a růstu majetku feudálů. Ochrana vlastnictví však nebyla v rámci sledovaného období vůbec jednoduchá a musela počítat s nejrůznějšími formami útoků od násilného zmocnění, žhářství až po zásahy do vlastnickových práv. Jedním z nejběžnějších majetkových deliktů byla krádež, spočívající v protiprávním přivlastnění cizí věci. Jako trestný čin ji zakotvila už Statuta Konrádova. Za zvláštní skutkové podstaty krádeže je pak možné považovat odcizení užitků z lesa, polí a vod společně s jinými případy porušení cizího majetkového práva. Jednalo se hlavně o tzv. lesní a polní pych. Poddaní měli od své vrchnosti přísný zákaz pychu pod hrozbou hrdelních trestů.⁵⁵ Stejně jako krádež se postihovalo také pytláctví, tedy protiprávní lov zvěře či jiné porušení práva myslivosti. Jako kvalifikovanou skutkovou podstatou krádeže lze označit i loupež, při které došlo k přivlastnění určité věci a to buď veřejně nebo pod hrozbou násilí.⁵⁶

Za každý spáchaný skutek následuje spravedlivý trest. Aby trestní právo mohlo plnit svojí funkci, musí mít k dispozici prostředky, kterými prosadí spravedlnost a trest je jedním z nich. Pod tímto pojmem je obecně chápána újma, kterou je pachatel povinen strpět za své protiprávní jednání. Je to hlavní prostředek nápravy pachatele jenž ho má zároveň odradit od další trestné činnosti. Právě pohled na význam trestu prošel v průběhu vývoje trestního práva jednou z nejvýraznějších změn. Pro středověké trestní právo byl typický symbolický charakter jednotlivých trestů. To znamená, že v uloženém trestu se odrážel konkrétní spáchaný delikt (bylo z něj možné poznat, čeho se pachatel dopustil). Tak například za rouhání náležel trest vytržení jazyka, za zradu rozčtvrcení (pachatel na jedné straně slibuje věrnost a na straně druhé zrazuje – jeho osobnost je rozpolcená) nebo za žhářství trest smrti upálením.

⁵³ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 122.

⁵⁴ BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území České republiky*, Praha 2003, s. 454.

⁵⁵ FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002, s. 370.

⁵⁶ BÍLÝ, *Právní dějiny na území České republiky*, s. 456.

Krutost a přísnost jednotlivých trestů napovídá, že se jimi symbolicky vykonávala pomsta na odsouzeném pachateli. Jejich základním smyslem tak byla především odplata a zastrašení dalších potencionálních pachatelů, čemuž tvrdost jednotlivých trestů nepochybně napomáhala.⁵⁷ Středověké období se vyznačovalo rovněž i veřejným výkonem jednotlivých trestů. Právě tento způsob výkonu trestu stvrzoval v očích veřejnosti fungování spravedlnosti a dával ve známost osobu pachatele i jeho čin. Naopak neveřejné popravy často vzbuzovaly podezření z bezpráví. Lidé jednoduše vyžadovali veřejné odhalení pachatele i jeho činu. Z poprav se tak postupně staly lidové slavnosti s masovou účastí obyvatelstva. K zabezpečení jejich řádného průběhu bylo zapotřebí stále více vojska.⁵⁸ Nemalý vliv na uložení trestu mělo také postavení pachatele a jeho oběti. S trochou zjednodušení lze říci, že vůči výše postavenému bylo postupováno mírněji, než proti níže postavenému. To ostatně podporovalo právo svými ustanoveními. Dokonce i některé druhy trestů byly považovány za čestnější než jiné. Tak například v případě uložení trestu smrti se za čestný pokládal trest stětím mečem, naopak za dehonestující oběšení.⁵⁹

Pokud jde o tresty samotné, pachatel mohl být potrestán mnoha způsoby. Středověk v tomto ohledu nabízel skutečně širokou paletu možností. Systém trestů v dnešním slova smyslu byl však středověkému právu zcela cizí. O jejich formulaci se pokusil Koldín v městském právu, který je dělí na tresty právem stanovené a uložené dle uvážení soudců. I nadále v poslání trestu převažuje jeho odstrašující účel, jeho smyslem tak je především pomsta na pachateli. V městském právu se jako trest užívala ztráta cti, vypovězení, vězení dočasné či doživotní, trest smrti a tresty peněžité.⁶⁰ Nejčastěji užívaným a zároveň i nejpřísnějším trestem byl bezpochyby trest smrti, ukládaný za nejzávažnější trestné činy (vražda, zhářství či krádež). Často se označoval jako trest absolutní, protože jeho uložení prioritně směřovalo ke smrti pachatele. Následky provedené popravy tak už nebylo možné zvrátit.⁶¹ Rozlišovalo se opět mnoho způsobů, kterými mohl být vykonán.

⁵⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177.

⁵⁸ SOKOL, Petr, HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdebního soudnictví*, Domažlice 2010, s. 15–17.

⁵⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 178.

⁶⁰ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 123.

⁶¹ JINDROVÁ, Jana, *Trest smrti v historii českého státu*, Plzeň 2013. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce, s. 6.

Středověké právo znalo například trest smrti stětím (za vraždu), čtvrcením, upálením za živa (čarodějnictví, žhářství), utopením, zakopáním za živa (čarodějnictví ženy) nebo oběšením (krádež).⁶² O něco mírnější, ale také velice krutý způsob potrestání představovaly tresty mrzačící a tělesné, jako třeba utětí ruky (za násilí na rychtáři), vytržení jazyka (za rouhačství), vymrskání nebo vypálení cejchu. Mrskání bylo často užíváno jako součást vypovězení z města či vystavení na pranýři.⁶³ Vůbec nejtěžší formou zmrzačení bylo oslepení, které mělo dotyčné osobě zabránit, aby ještě někdy mohla předstoupit před soud jako svědek.⁶⁴ Je zřejmé, že tyto tresty se ukládaly především pachatelům méně závažných trestných činů. Ve středověké struktuře trestů však nebyly výjimkou ani tresty, které měly zneuctvující charakter. Jejich hlavním smyslem bylo především ponížení a zesměšnění pachatele. Osoba podrobená takovému trestu ztrácela svoji čest. Do této skupiny lze zařadit vystavení na pranýři nebo vypálení cejchu, které ve většině případů znemožňovalo jeho majiteli najít si počestnou práci.⁶⁵ Převážná část zneuctvujících trestů se přitom odehrávala právě na pranýři. Pranýř byl místem hanby, ponížení a utrpení. Běžně se stavěl na veřejném místě, kde se scházel lid, čímž byla zajištěna i velká publicita. Pranýře tak stály například před radnicí, na tržišti nebo před kostelem. Uvedený trest měl zločince a jeho zločin odhalit a současně postavit všem na oči. Zcela veřejně zbavoval delikventa cti. V první polovině 18. století však některé pranýře poněkud ustoupily mariánským sloupům.⁶⁶

Vedle uvedených trestů se ve středověkém právu uplatňovaly i tresty kolektivní. Jejich výkon vycházel z ručení osady za trestný čin spáchaný na jejím území. Pokud tak nebyl dopaden individuální pachatel deliktu, nesla za něj odpovědnost v podobě pokuty celá ves, u které končily například stopy krádeže. S největší pravděpodobností se jednalo o pozůstatek odpovědnosti rodu či občiny za chování svých členů, který se původně projevoval ve formě krevní msty. Jako opak kolektivního výkonu trestu pak vystupuje již zmíněné kamenování pachatele celou vsí. Jisté zapojení veřejnosti do stíhání zločinců lze pozorovat ještě v průběhu 13. století.⁶⁷

⁶² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 124.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ VAN DÜLMEN, Richard. *Divadlo hrůzy: Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001, s. 71.

⁶⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 177–178.

⁶⁶ VAN DÜLMEN, *Divadlo hrůzy*, s. 74.

⁶⁷ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 4.

Tehdy byla taková iniciativa přenesena na celou společnost v podobě nezbytné povinnosti pomoci napadenému, pokud by o tuto pomoc požádal zvoláním „nestojte“, což znamenalo běžte a hoňte zloděje nebo vraha. Každý, kdo tak neučinil, byl sám odpovědný za daný zločin jako spolupachatel a vystavoval se hrozbě pokuty. K dočasnému zrušení této obecné povinnosti došlo ve Statutech Konrádových, ale již od 14. století byla opět běžně uplatňována.⁶⁸

Na první pohled by se mohlo zdát, že trestní právo se v tomto období vyznačovalo jen svými stinnými stránkami. Kruté tělesné tresty měly pachatele hlavně zastrašit a odradit ho od dalšího protiprávního jednání. Lze však říci, že i přes bohatý výčet trestů se našlo místo pro poměrně široké uplatnění milosti. Její podstata spočívala v nahrazení již vyneseného drastického trestu trestem mírnějším či alespoň čestnějším, nebo dokonce i upuštěním od jeho výkonu. Na udělení případné milosti mělo přitom nemalý vliv také postavení osoby, která se za obžalovaného přimluvila. Mohl to být někdo z jeho rodiny, sousedé nebo přátelé, kteří přesvědčili žalobce a soudcům signalizovali stupeň jeho sociální integrace a zároveň možnost jeho opětovného začlenění do společnosti.⁶⁹

V následující části své práce bych se ráda věnovala úpravě soudního řízení. To bylo po dlouhou dobu zahajováno vlastně jen na základě soukromé žaloby a jako takové probíhalo podle soukromoprávního neboli akuzačního řízení, které se vyznačovalo svojí veřejností a ústností. Obě strany sporu při něm byly v rovném postavení. Šlo celkově o jednotný proces nerozlišující typ sporu. V rámci soukromoprávního řízení se tak uplatňoval stejný postup jak ve věcech civilních (např. majetkových), tak i ve věcech trestních. Během 14. století však začal tento typ řízení ustupovat do pozadí ve prospěch řízení veřejnoprávního. Jednalo se o zcela nový typ procesu, který se u nás prosadil nejprve v městském a posléze i v zemském právu. Jinak se mu také říkalo řízení inkviziční. Základní rozdíl mezi těmito dvěma druhy procesu byl zejména ve způsobu zahájení. Na rozdíl od řízení soukromoprávního se inkviziční řízení zahajovalo na základě veřejné žaloby podané příslušným orgánem z úřední povinnosti. Změnilo se i postavení stran sporu, které nyní byly v nerovném postavení. V rámci inkvizičního procesu se označovaly jako obžalovaný a žalobce, jenž mohl být případně i soudcem.

⁶⁸ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 114.

⁶⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 178.

Uvedený typ procesu se původně vyskytoval v právu kanonickém, odkud byl následně recipován i do světského práva. To do jisté míry ovlivnilo jeho průběh, který byl neveřejný a písemný. Celé řízení pak ovlivňovaly zásady římsko-kanonického procesu. Aplikace těchto zásad však končila veřejným vynesemím rozsudku. Veřejně a často s velkou publicitou byla prováděna také exekuce neboli nucený výkon rozhodnutí.⁷⁰

Středověká soudní organizace v zásadě odpovídala rozdílům mezi jednotlivými společenskými skupinami. Proto se také tak dlouho udržela v nezměněné podobě. Zásadní změny v soudním systému přinesly vlastně až reformy osvětského absolutismu, které vedly k jeho reorganizaci.⁷¹ Soustava jednotlivých šlechtických soudů se začala vyvíjet počátkem 13. století jako důsledek soustavného boje mezi šlechtou a panovníkem. Díky tomu vznikl i ten nejdůležitější šlechtický český soud, kterým byl větší soud zemský. Jeho počátky se datují do druhé poloviny 13. století. Zemské soudy mají svůj původ ve starých dvorských sjezdech, ze kterých přešla soudní agenda na tento nový orgán.⁷² Působily jak v Čechách, na Moravě tak i v některých přivtělených zemích Koruny české (Brno, Praha a čtyři knížecí zemské soudy v Těšíně, Opavě, Jánském Vrchu a v Bílsku ve Slezsku). Jak jsem již uvedla, byly to soudy šlechtické, proto měly také největší význam právě pro šlechtu. Do jejich kompetence patřilo především rozhodování záležitostí osob šlechtického původu a také záležitostí svobodných (zemsko-deskových) statků.⁷³ Zemské soudy svými nálezy spoluvytvářely právo, čímž se zásadním způsobem podílely na legislativní činnosti. V případě, že soudci neměli pro svoji rozhodovací činnost podklad, mohli právo nalézat, to znamená rozhodovat podle svého uvážení. Jejich hlavním úkolem tak bylo svobodné nalézání práva. Obecný nálezh těchto soudů byl v analogických případech závazný pro další soudní rozhodnutí. Nemalý význam měly nálezy zemského soudu také při přípravě kodifikace zemského práva. Až do roku 1627 nebylo proti jejich rozsudku možné podat odvolání, pouze král mohl v případě rozsudku smrti udělit milost.

⁷⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179.

⁷¹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 137.

⁷² ADAMOVÁ, Karolína, RIEGROVÁ, Běla, SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005, s. 10.

⁷³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 103.

Český zemský soud větší zasedal na Pražském hradě, moravský zemský soud v Brně nebo v Olomouci.⁷⁴ Nutno podotknout, že vedle většího soudu zemského působil ještě menší soud zemský, kterému příslušelo rozhodovat menší spory, jejichž hodnota nepřesáhla 10 hřiven stříbra. Jeho hlavním úkolem bylo odlehčit agendu zemskému soudu. V případě potřeby mohl menší soud zemský žádat naučení od většího soudu zemského.⁷⁵

Vedle zemského soudu byly zřízeny celkem tři celostátní soudy a to soud dvorský, komorní a apelační.⁷⁶ Dvorský soud vznikl pravděpodobně ve 30. letech 14. století.⁷⁷ V době předbělohorské je doložena existence dvou těchto soudů. Ke zřízení prvního z nich došlo za Přemyslovců, kdy měl dvorský soud postavení obecného soudu. Za vlády Přemysla Otakara II. však upadl pod silný vliv stavů a v následujícím období pak tento královský soud na více než půl století z pramenů zmizel. Ve zcela nové formě se objevil až za Jana Lucemburského, nejspíše v roce 1337. Vůbec první zmínku o něm obsahuje kniha Rožmberská, jež je považována za nejstarší „právní knihu“ v dějinách českého práva. I když byl dvorský soud zcela nezávislý na zemském soudu větším, jeho řízení se velmi podobalo řízení před tímto soudem.⁷⁸ V jeho čele stál nejvyšší dvorský sudí a zasedaly na něm příslušníci panského stavu jmenovaní králem. Soud původně zasedal na Pražském hradě, od roku 1512 pak v Zelené světnici. Do jeho jurisdikce patřily především spory královských služebníků o dluhy, dědiny, škody a zmatky a to včetně rychtářů královských vsí. S tím souvisela další neméně významná pravomoc dvorského soudu nad královskými lény ležícími v českých zemích (tzv. *feuda intra curtem*). Kromě toho do roku 1437 rozhodoval i spory o listy, dluhy a sliby židů a křesťanů, poté tato agenda přešla na soud pražského purkrabího. Před dvorský soud příslušely také spory týkající se duchovních osob, které nepodléhaly jurisdikci soudů církevních (například záležitosti spojené s donačními právy). Samostatnou kapitolu tvořily spory o královské odúmrť. Dvorský soud byl totiž jediným soudem, u něhož bylo možné protestovat proti jejich uplatnění a následně zde obhájit svůj nárok na daný majetek. Nicméně král Vladislav Jagellonský se v roce 1497 vzdal pro Čechy odúmrť a agenda dvorského soudu se tím zúžila.

⁷⁴ ADAMOVIČ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 10.

⁷⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 104.

⁷⁶ ADAMOVIČ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 24.

⁷⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 105.

⁷⁸ ADAMOVIČ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 24–25.

Vedle výše zmíněných pravomocí příslušely dvorskému soudu takové spory, jejichž rozhodnutí mu přidělil sám panovník. Karel IV. se pokusil o rozšíření pravomocí tohoto soudu i na další oblasti, včetně záměru učinit ho nejvyšší instancí pro všechny soudy v zemi, tato myšlenka se mu však nakonec prosadit nepodařila.⁷⁹

Počátky dalšího celostátního soudu, tedy soudu komorního, jsou datovány v období od 13. do 15. století. Komorní soud vznikl pravděpodobně za vlády krále Václava IV.⁸⁰ Jelikož se u většího soudu zemského a dvorského soudu začal od druhé poloviny 14. století prosazovat silný stavovský vliv, rozhodl se panovník zřídit další soud, nad kterým si chtěl udržet pevnější a trvalejší kontrolu. Dokonce lze předpokládat, že komorní soud převzal po svém vzniku řadu pravomocí soudu dvorského. Přibližně od 15. století se však i u tohoto soudu začíná projevovat vliv stavovské obce. Více pramenů k jeho působení je pak dochováno až z období pohusitského. Soud zasedal v královské komoře na Pražském hradě a odtud je také odvozen jeho název. Pojem komorní soud ale původně neoznačoval královský soud jako stálou instituci, nýbrž „... se jím rozuměl v zásadě každý jednotlivý rozsudek učiněný panovníkem nebo osobou k tomu od panovníka pověřenou, tedy rozsudek prohlášený v komoře, tj. v králově dvoře nebo v přeneseném slova smyslu vyneseny komorou resp. dvorem“. K jeho institucionalizaci došlo pravděpodobně ve druhé polovině 60. let 15. století.⁸¹ Pravomoc komorního soudu byla původně všeobecná a odvozovala se od soudní pravomoci panovníka. Posléze však začalo docházet k jejímu postupnému omezování. Například obecným nálezem zemského soudu mu bylo v roce 1488 odňato rozhodování o svobodných a manských statcích. V průběhu 15. a 16. století pak byla omezena i jeho trestní jurisdikce, a zůstala mu jen agenda politických deliktů, zejména pak trestných činů proti panovníkovi. Do činnosti komorního soudu zasáhl v roce 1534 Ferdinand I. když stanovil, že mu přísluší rozhodovat ve všech věcech, ve kterých se pohánělo před panovníka. Také v případech, kde nešlo prokázat, že rozhodování sporu přísluší některému výsadnímu soudu, nebo takový soud nemohl z určitých důvodů rozhodnutí vydat, byla dána věcná příslušnost komorního soudu. Stejně tak rozhodoval i ve sporech, které na něj delegoval sám panovník.

⁷⁹ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 105 - 106.

⁸⁰ Tamtéž, s. 106.

⁸¹ KREUZ, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, s. 79–81.

Registra, do kterých byl průběh pří zapisován, se dochovala od roku 1471. Jeho místní příslušnost se vztahovala zpočátku jen na české království a od roku 1490 pak i na země přivtělené.⁸²

Ve středověké struktuře soudů měl nepochybně své místo i apelační soud. Po porážce prvního protihabsburského stavovského povstání Ferdinand I. přistoupil k potrestání účastníků odboje a právě jedním z trestů bylo i zřízení Královské rady nad apelacemi (apelační soud) v roce 1548. Jednalo se především o sankci namířenou vůči odbojným městům, která povstání proti panovníkovi iniciovala.⁸³ Na základě královské instrukce vydané 20. ledna měla jít napříště všechna odvolání městských soudů z království českého, markrabství moravského, Horního a Dolního Slezska a obojí Lužice právě k nově zřízenému apelačnímu soudu.⁸⁴ Mohl se k němu tedy odvolat každý, kdo nebyl spokojen s rozhodnutím městského soudu. Svým charakterem měl apelační soud postavení všeobecné odvolací instance.⁸⁵ Současně s tím byl také vydán obecný zákaz odvolávání města k městu i ven ze země. K této nové odvolací instanci měly navíc směřovat i všechny žádosti o naučení, do té doby podávané jak vyšším stolicím (soudům mateřských měst) tak právníckým fakultám. Zřízení apelačního soudu ale nemělo jen sankční charakter, přispělo rovněž i k centralizaci a sjednocení městského soudnictví. Podle původního záměru měla být rada nejvyšší soudní instancí vůbec, neboť se k ní měly odvolávat i soudy zemské. Tato myšlenka se však panovníkovi prosadit nepodařila.⁸⁶

Stejně jako dnes, i v řízení před středověkými soudy hrály důležitou roli důkazní prostředky, které se před nimi užívaly. Jejich hlavním úkolem bylo prokázat vinu či nevinu obžalovaného. V uvedeném období se rozlišovaly dvě základní skupiny důkazních prostředků a to důkazní prostředky racionální a iracionální. Racionální důkazní prostředky se příliš nelišily od těch dnešních, patřil sem zejména výslech účastníků řízení, výslech svědků, důkazy věcné, listinné nebo například ohledání místa činu. Vývoj těchto racionálních důkazních prostředků závisel především na vývoji lidského poznání.⁸⁷

⁸² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 106 - 107.

⁸³ ADAMOVI, RIEGROVI, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 29.

⁸⁴ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 107.

⁸⁵ ADAMOVI, RIEGROVI, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 29–30.

⁸⁶ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 107–108.

⁸⁷ Tamtéž, s. 179.

Středověké trestní právo se však vyznačovalo hlavně druhou skupinou důkazních prostředků a to důkazy iracionálními. Tento typ důkazů byl jakýmsi specifickým středověkého období. Mezi iracionální důkazní prostředky se řadila přísaha účastníka sporu, která mohla být případně podepsána spolupřísežníky, dále pak ordály (tzv. boží soudy) a tortura neboli právo útrpné.⁸⁸ Tortura se však jako důkazní prostředek nejvíce uplatňovala až v období absolutismu. Tehdy také došlo k vydání Hrdelního řádu Marie Terezie z roku 1768, který obsahoval podrobnou úpravu tortury včetně návodu na její aplikaci. O tomto zákoně pak blíže pojednávám v další části své práce. Jelikož iracionální důkazní prostředky měly ve středověkém trestním právu skutečně veliký význam, zaměřím se nyní především na již zmíněnou přísahu účastníka sporu a ordály.⁸⁹

Jako základní důkazní prostředek se užívala právě přísaha. V jejich formulaci se stále objevovaly pozůstatky starých časů, které pravděpodobně pocházely z prastarých zaklínání. Takovou přísahu obsahovala například Kniha Rožmberská, která ji zná při obvinění z krádeže psa:⁹⁰ *Ze psa neda z kakého i ze všelikakého jeden pohon, že to zlodějstvo, právo za přísahu vziati na svú vieru, rci: „To беру na mú vieru i na mú duši, sem-li ten pes zukradl, bóh daj, bych opsěl, jako ten pes“*⁹¹. Tímto důkazním prostředkem šlo podpořit prakticky jakékoliv tvrzení, proto také bylo uplatnění přísahy tak široké. Jejím prostřednictvím žalobce prokazoval oprávněnost svého nároku a žalovaný se naopak s její pomocí proti žalobě bránil. Vlastní přísaha přitom mohla být v některých případech podpořena přísahou spolupřísežníků (tzv. očistníci), jejichž počet se případ od případu lišil. Nejčastěji jich však bylo šest. Ti svou přísahou v podstatě zaručovali spolehlivost a pravdomluvnost hlavního přísahajícího. Důležitá tak nebyla znalost projednávané věci, ale především přesvědčení spolupřísežníků o nevině jejich přítele. Při samotném složení přísahy musela být dodržena přesná a velmi formální procesní pravidla, která často zacházela do těch nejmenších podrobností. Předepsanou formu přitom musel dodržet nejen obžalovaný, ale i všichni jeho spolupřísežníci. Neúspěch při přísaze měl totiž za následek ztrátu celé pře. Proto jsou také některé druhy přísah právě pro svoji složitost řazeny mezi ordály.

⁸⁸ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179.

⁸⁹ MAREČKOVÁ, Marie, *České právní a ústavní dějiny: Stručný přehled a dokumenty*, Olomouc 2006, s. 58.

⁹⁰ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 115.

⁹¹ *Kniha rožmberská*, čl. 176. In: ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 37.

Od dob Karla IV. ztráta přísahy již nevedla ke ztrátě hrdla odsouzeného, nýbrž „jen“ k jeho doživotnímu žaláři. Vědomá křivá přísaha pak byla jako falešné svědectví a rouhání velice přísně trestána jak v rovině světské, tak i v rovině církevní. Postupem času začal její význam klesat ve prospěch racionálních důkazních prostředků.⁹²

Dalším, ve středověku často užívaným důkazním prostředkem byly ordály nebo také boží soudy. S jejich pomocí se strany za využití přírodních sil či s odvoláním na síly nadpřirozené snažily dokázat pravdivost svého tvrzení.⁹³ Podobně jako v jiných oblastech se i u nás jednalo o důkazní prostředek především z období předkřesťanského. Později pak těmto prastarým obyčejům vtiskla křesťanský ráz církev, která z kněze učinila klíčovou osobu celého dokazování. Ten byl v rámci ordálového procesu považován za zástupce Boha.⁹⁴ Soudci v tomto případě nerozhodovali, pouze dohlíželi na dodržování pravidel, podle kterých dokazování probíhalo. Jejich autorita byla zaštitěna autoritou „boží“. Nakonec tedy rozhodl Bůh, který pomohl tomu ze soupeřů, na jehož straně byla pravda nebo který měl lepší nárok. Soud pak jen konstatoval výsledek pře na základě této boží vůle. Nutno podotknout, že ordálové řízení v rámci dokazování převažovalo prakticky až do konce 14. století. Již z Dekret Břetislavových je znám soud vody a žhavého železa. Jednalo se o ordály jednostranné, jelikož je podstupoval pouze obžalovaný. Kromě toho se také uplatňoval ordál soudním soubojem a jak jsem už zmínila výše, mezi ordály se pro svoji vysokou formálnost řadily i některé přísahy (tzv. ordálové přísahy). Konkrétní typ přitom závisel na druhu spáchaného deliktu.⁹⁵ Svůj negativní postoj k institutu ordálů vyjádřil o něco později Karel IV. v návrhu kodifikace zemského práva *Maiestas Carolina* z roku 1355.

⁹² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 179–180.

⁹³ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 18.

⁹⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 53.

⁹⁵ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 18.

Zde se panovník pod vlivem prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic snažil prosadit zákaz ordálů žhavým železem a vodou a o omezení soubojových ordálů.⁹⁶

Nejvíce se ordály uplatňovaly v období 12 – 13. století. Ovšem už tehdy se staly předmětem kritiky zejména ze strany církevních představitelů, kteří v nich spatřovali diskreditaci církve. K vytváření tohoto nepřátelského postoje bezpochyby napomáhal i pohanský původ ordálů, přežívající v řadě různých zaklínání a kleteb hluboko do feudalismu. Na počátku 14. století pak byla kněžím zakázána účast při ordálech biskupem, čímž se jejich použití prakticky znemožnilo. Až na malé výjimky se tak ordály jako soudní důkazy začaly vytrácet. Poslední zanikly v průběhu husitského revolučního hnutí. Pokud jde o přísahu, ta se jako důkazní prostředek sice udržela, zcela ale ztratila svůj ordálový původ.⁹⁷

Důkaz ordálem vody, označovaný též jako soud vody, spočíval ve využití vody studené. Tím se také lišilo české právo a ordály vody v západní Evropě, kde se nejčastěji užívala i voda vařící. Obžalovaný byl při této zkoušce svázaný spuštěn do vody a očekávalo se, zda ho očištná moc tohoto živlu přijme, tj. nešťastník se potopí pod hladinu, nebo zda ho odmítne přijmout a obžalovaný vyplave na povrch (v takovém případě se považoval za očištěného).⁹⁸ Řád práva zemského pak ještě uvádí ordál broděním při sporech o pozemky. Při něm nejprve žalobce a několik kroků za ním i žalovaný, vstoupili do brodu řeky s cílem dostat se na druhou stranu. Za vítěze pře byl prohlášen ten, komu se tento úkol podařilo splnit jako první.⁹⁹

⁹⁶ Codex Carolinus - Maiestas Carolina, čl. XXXIX : „Abychom ze středu stáda křesťanského lidu v našem Českém království zcela vykořenili těžký blud, jenž se protiví svatému křesťanskému náboženství a poškozuje klidný život našich oddaných věrných, posvěcujeme, že naprosto nikomu na území tohoto království není povoleno provádět zkoušku žhavým železem nebo ledovou vodou ani žádný jiný druh podobných zkoušek, ani zavádět jejich užívání při libovolné příležitosti nebo z libovolné příčiny, na příklad při spáchání zločinu, při násilí na panně nebo při cizoložství, jak se to někdy, podle našeho zjištění, dělalo, ani je užívat libovolně jinak vymyšleným způsobem, tomu, kdo by jednal opačně, nebo tomu, kdo by mu radil či poskytoval pomoc, hrozí vedle klatby trest ztráty všech statků ve prospěch poklady a jakmile se jej podaří chytit – což komukoli nejen povolujeme, ale i přikazujeme – nechť hanebně skončí svůj život ohněm, nebo vodou, podle toho, čeho z těch dvou se na jiném dopustil, kdo se totiž odváží pokoušet Boží všemohoucnost a posmívat se jeho skrytému soudu tím, že nutí svého bližního zahynout pomocí opaků jeho přirozenosti, ten si vskutku zaslouží dále se neradovat z přirozeného potěšení tohoto života“

⁹⁷ VLČEK, *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, s. 19.

⁹⁸ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 16.

⁹⁹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 54.

Ordál žhavým železem je dokonce doložen v autentické zprávě o procesu s atentáčníky na knížete Soběslava I. v roce 1130. Zde je popsán jako chůze bosýma nohama po dvanácti rozžhavených radlicích, tj. plátech železa, které kryly rádlo. Později se také užíval ordál přísahou, při kterém musel přísahající přitisknout prsty na rozžhavené železo po celou dobu, kdy přísahu přednášel. V těchto případech nešlo o to, aby se ten, kdo ordál podstupoval, nespálil, ale aby i přes bolest, která mu byla způsobena, přešel přes radlice či neodtrhl prsty ze železa.¹⁰⁰

Od již zmíněných ordálů se odlišoval důkaz soudním soubojem. Tento druh ordálu má svůj původ v krevní mstě, která se v jeho podobě legalizuje a zároveň omezuje už jen na dva soupeře a to vraha a příbuzné jeho oběti. Při soudním souboji spolu s největší pravděpodobností bojovalo vždy více bojovníků z obou stran. Mečem bojovali jen svobodní, holemi naopak ti nesvobodní. Za určitých podmínek mohla s vrahem zápasit i žena či dívka. Protivník (vrah) byl většinou znevýhodněn, jelikož stál po pás ve vykopané jámě. Zápasící měli nárok na oddechový čas třikrát po jedné hodině.¹⁰¹ Doklad o těchto soubojích lze nalézt v nejstarší česky psané kronice Dalimilově. Přibližně od konce 14. století se právě u tohoto druhu ordálu vyvinula poměrně přesná pravidla, která jsou nepochybně výsledkem staršího vývoje. Vlastnímu souboji předcházelo uzavření smlouvy mezi zneprátelenými stranami. To bylo důležité nejen pro samotný souboj, ale rovněž i pro ukončení sporu. Smlouva měla velmi formální a symbolický charakter.¹⁰² Pokud se obžalovaný k souboji nedostavil a porušil tak předem dohodnutou smlouvu, mohl ho žalobce zajmout či dokonce zabít. Vykonáním ordálu, ať již dopadl jakkoliv, končil celý spor a tím i riziko velké msty mezi zneprátelenými rody.¹⁰³

¹⁰⁰ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 16.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 16–17.

¹⁰² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 55.

¹⁰³ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 17.

3. Období novověku a první významné změny v trestním právu na počátku 18. století

Lze říci, že podoba trestního práva nastíněná v předchozí kapitole mé práce vydržela prakticky po celý středověk. Změny, přijaté v průběhu vývoje trestního práva postupně posouvaly toto právní odvětví do dnešní, moderní podoby. Dnes je nemyslitelné, že by pachatel nebyl za spáchaný trestný čin potrestán. V samotných počátcích raně středověkého státu to však neplatilo. Potrestání pachatele záviselo pouze na iniciativě samotné poškozené osoby nebo jejím nejbližším okolí. Prosazení práva tak rozhodně nebylo samozřejmostí. S postupným růstem panovnickovy moci začalo být svépomocné jednání omezováno a současně se začal vytvářet jasný systém pravidel, který měl dopomoci k výkonu spravedlnosti.¹⁰⁴ V tomto ohledu hlavní iniciativu převzala státní moc. Jak jsem již zmínila výše, došlo k vyčlenění některých trestných činů, pro jejichž stíhání už nebyla rozhodující soukromá iniciativa, nýbrž iniciativa veřejná. Tyto trestné činy tak byly stíhány tzv. z úřední povinnosti na základě vlastního rozhodnutí úředníků. Právě přechod výkonu spravedlnosti do rukou státu lze označit za první významný zlom ve vývoji trestního práva. Od tohoto okamžiku bylo prosazení práva daleko spolehlivější než ve starších dobách, kdy se ještě výrazně projevoval institut svépomoci.¹⁰⁵

První podstatné změny v trestním právu však přineslo až Obnovené zřízení zemské z roku 1627, které pro České království a o rok později i pro Moravu zavádělo absolutistickou formu vlády. Byl to typický dokument vítězů Bílé Hory. Ferdinandovi II. se konfiskacemi podařilo zlomit ekonomickou a politickou moc stavů, proto si mohl diktovat podmínky. Na základě tzv. teorie o propadlých právech pozbyli poražení stavové všech svých práv a napříště mohli užívat jen taková práva, která jim panovník milostivě udělil nebo přiznal. Tato teorie měla svůj původ ve válečném právu. Stavovská obec tím byla nepochybně politicky oslabena.¹⁰⁶ Na základě Obnoveného zřízení zemského se výrazným způsobem změnily právní normy postihující politickou delikvenci. V této souvislosti vystoupila do popředí především urážka panovníka, která byla stíhána trestem smrti, konfiskací majetku a ztrátou cti.

¹⁰⁴ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 3–7.

¹⁰⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 172–173.

¹⁰⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 82.

Šlo o delikt zahrnující širokou škálu jednání jako například osobování si panovníkových oprávnění, svolávání sněmů bez jeho souhlasu nebo vytváření opozice na sněmu. Dokonce i zákonodárna iniciativa na sněmu byla považována za urážku panovníka, byť by pachatel nezamýšlel svým návrhem nic proti králi. V těchto ustanoveních se výrazně projeví okolnosti, za kterých zákoník vznikal. Bezesporu to byla porážka stavovského povstání a také strach ze stavovské opozice. Trest smrti hrozil stavovským obyvatelům nejen za vzpouru proti králi, ale třeba i za neoznámení přípravy povstání či neposkytnutí pomoci panovníkovi. Celým zákoníkem pak prostupuje jeho typicky absolutistické pojetí, které se vyznačuje tím, že trestní ochrana již není poskytována státu či stavovské obci, ale výhradně panovníkovi a jeho výsostným právům.¹⁰⁷

Jedním z hlavních cílů v tomto období bylo sjednocení trestního práva a jeho ucelená kodifikace. Jednotlivé trestní zákoníky postupně nahradily trestní normy vyplývající pro šlechtu z Obnoveného zřízení zemského a pro měšťany z Koldínovy kodifikace. Tento trend vytváření univerzálně platných kodexů se mimo jiné projevoval potlačováním personality práva. Nástup novověku obecně znamenal zásadní obrat ve vývoji trestního práva, neboť právě v tomto období byly přijaty změny, které položily základ současnému modernímu právu.¹⁰⁸

Mám-li ve své práci podat výklad o nejvýznamnějších trestních zákonech této doby, nemohu začít od nikoho jiného, než od Josefa I., jenž vládl v letech 1705–1711. Byl synem Leopolda I. a jeho třetí manželky Eleonory Falcko-Neuburské. Do dějin se zapsal nikoliv jako válečník, ale především jako panovník, který dovedl citlivě naslouchat potřebám doby a přijímat často nelehké politické výzvy. Počátek jeho poměrně krátké samostatné vlády v roce 1705 provázely nemalé naděje. Mladý císař se rychle rozloučil s mnohými dvořany svého otce a místo nich povolal schopnější lidi z okruhu svého „mladého dvora“. Josef I. se po celou dobu svého panování snažil o pozdvihnutí obchodu, podporu manufaktur a především o reformu daňového systému. Komise ustavená v letech 1704–1705 si vzala za úkol zvelebení královských měst, jiná stavovská deputace z let 1705–1706 zase bádala nad možnostmi oživení českého hospodářství.

¹⁰⁷ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 153–154.

¹⁰⁸ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 87.

V roce 1708 došlo k zavedení rozsáhlých nepřímých daní, které se však setkaly se silným odporem poplatníků. Nesporným přínosem byly rovněž i snahy o spravedlivější rozvržení pozemkové daně. Atmosféru Josefova panování, naplněného úsilím po změnách, odráží zajímavý, avšak neuskutečněný návrh na reformu pražské univerzity. Stejně tak ztroskotal ambiciózní projekt umělecké akademie pro Čechy z roku 1709. Za jeden z nejslavnějších činů Josefa I. ve vztahu k českým zemím lze vedle readmise kurfiřtského hlasu považovat ustavení odborných komisí s cílem revidovat Obnovené zřízení zemské.¹⁰⁹

Tento panovník svými reformami na počátku 18. století zasáhl i do oblasti trestního práva vydáním trestního zákoníku v letech 1707–1708. Označoval se též jako *Constitutio crimimalis* Josefina a jednalo se o vůbec první samostatný trestní zákoník platný na území českého státu. Dílo Josefa I. bylo koncipováno především jako procesní předpis, i když se v mnoha souvislostech zabývalo i právem hmotným.¹¹⁰ Z původně německého jazyka ho do češtiny přeložil člen apelačního soudu Kašpar Jan Kupec z Bilenberka, který ho vydal v roce 1708.¹¹¹ Zákoník platil jen pro české země, vůči zemskému i městskému právu působil pouze jako podpůrný pramen práva a ponechával tak v platnosti jak Obnovené zřízení zemské, tak i Koldínův zákoník. Vedle něj tedy stále ještě platila ustanovení zemského a městského práva a rovněž i neblaze proslulého trestního zákoníku Karla V., který byl reakcí na selské povstání v Německu. Vydání Josefíny výrazně přispělo k unifikaci českého trestního práva jak v teritoriálním, tak také v personálním smyslu. Obsahově zákoník navazoval na dřívější domácí tradici, neboť podstata úpravy trestního práva se začala měnit až za vlády Josefa II.¹¹² Proto tresty zde stále ještě měly symbolický charakter a jejich účelem byla hlavně odplata, pomsta a zastrašení. Zákoník rovněž přinesl změny i do vývoje trestního řízení. Mimo jiné upravoval obsazení a činnost soudů, zvláště se zabýval vyšetřováním, dokazováním a v menší míře trestáním trestné činnosti. Od samotných soudců se vyžadovalo odborné vzdělání a složení přísahy.¹¹³ Zneužití funkce soudce bylo na základě tohoto zákoníku trestáno smrtí nebo vypovězením ze země.

¹⁰⁹ ČORNEJ, Petr a kol., *Osudy českých králů a královen*, Praha 2013, s. 321–324.

¹¹⁰ VOJÁČEK, Ladislav, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků* (sborník příspěvků), Brno 2009, s. 69.

¹¹¹ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 87.

¹¹² VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69.

¹¹³ Vysokoškolské právní vzdělání bylo vyžadováno až od roku 1781

Soudy měly povinnost se ve složitějších případech obracet s dotazy přímo na apelační soud, kterému byly také podřízeny všechny hrdelní soudy s výjimkou soudů zemských a některých stavovských. Tím se vyloučila možnost soudů obrátit se na právnické fakulty. Zákon ve svých ustanoveních sjednotil postup řízení u všech soudů v zemích České koruny a zakotvil pravidla inkvizičního procesu pro případy, kdy řízení bylo zahajováno z úřední povinnosti. Pokud však řízení bylo zahájeno ze soukromé iniciativy, soud nadále postupoval podle zásad akuzačního neboli obžalovacího procesu. V jeho obsahu lze nalézt i podrobný návod pro postup při vyšetřování jednotlivých závažných deliktů. K získání doznání obviněného zákon připouštěl použití nejtvrďšího vyšetřovacího prostředku, kterým byla pětistupňová tortura. Upraveny jsou zde i polehčující a přitěžující okolnosti.¹¹⁴

V tomto období se mimo jiné začaly prosazovat změny i v soudní organizaci. Dokladem toho může být zřízení apelačního soudu v Brně roku 1753, s působností pro celou Moravu a Slezsko. Dále také docházelo k rušení některých hrdelních a městských soudů. Ve Vídni byl roku 1749 po zrušení České dvorské kanceláře zřízen Nejvyšší soudní úřad. Ten působil jako nejvyšší soud a spravoval soudnictví jak v české, tak i v rakouské části monarchie. V důsledku toho ztratilo soudnictví v zemích České koruny svoji samostatnost. Změna nastala také v jednotlivých krajských městech, kde byly zřízeny trestní kriminální soudy se školenými soudci.¹¹⁵

V šedesátých letech 18. století nahradil kodifikaci Josefa I. a starší rakouskou úpravu jednotný rakousko-český zákoník Marie Terezie (*Constitutio criminalis Theresiana*) z roku 1768.¹¹⁶ Jednalo se již o zákoník s výlučnou platností pro celé Rakousko, vypracovaný kompilační dvorskou komisí pod vedením hraběte M.J. Althana. Tereziána vycházela především z předchozí právní úpravy z roku 1707 a navázala rovněž i na *Constitutio criminalis Ferdinanda* z roku 1656 (vydaná za Ferdinanda III.). V porovnání s Josefinou měl zákoník Marie Terezie daleko zdatnější legislativní zpracování. Jeho hlavním přínosem bylo celkové sjednocení a podstatné zjednodušení trestního práva.

¹¹⁴ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 87.

¹¹⁵ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 57–58.

¹¹⁶ VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69.

Jak již bylo výše řečeno, trestní zákoník Josefa I. měl vůči dřívějším normám jen platnost podpůrnou, teprve až tereziánský zákoník přerušil tradici starého českého práva a v plném rozsahu je nahradil. V jeho ustanoveních se vůbec naposled uplatnilo typicky středověké pojetí hmotného i procesního trestního práva.¹¹⁷ Tento zákoník je tak ještě postaven na typicky středověkém procesu a typicky středověkých trestech, tedy trestech mrzačících.¹¹⁸ Podle koncepcí Tereziany mělo potrestání pachatele především pomstít škodu způsobenou jednotlivci či společnosti a tresty tedy měly charakter msty na odsouzeném. Stále se zde uplatňuje celý systém krutých feudálních trestů z předcházejícího období (vedle oběšení a stětí i čtvrcení, upalování nebo zahrabávání za živa). Systém jednotlivých trestných činů v tomto zákoníku klade důraz především na delikvenci namířenou proti Bohu, církvi a státu a až pak následují delikty směřující proti soukromým zájmům či osobám. Mezi nejtěžší zločiny tak na základě Tereziany patří delikty proti Bohu, svatým, náboženství, panovníkovi a společenskému řádu, panovnické moci a regálům, správě země a jejím výsadám. Teprve pak následují delikty proti dobrým mravům a počestnosti, uražení bližního na těle nebo hrdle, na jménu či právech, cti nebo dobré pověsti. Podstatné je, že v Terezianě se ještě v plném rozsahu připouští stíhání deliktů sine lege, tj. dovoluje, aby i jiná jednání, v zákoně sice výslovně neuvedená, avšak pro svou zvláštní „zlosynnost a pohoršlivost“ nebezpečná, byla rovněž stíhána. Je zřejmé, že tímto ustanovením se otevíral rozsáhlý prostor pro libovůli soudců.¹¹⁹ Zákoník mimo jiné určoval váhu jednotlivých důkazů, přičemž doznání mělo váhu nejvyšší. Po vydání Tereziany s naprostou převahou v trestním řízení zvítězila formální důkazní teorie, podle které se hlavním a rozhodujícím důkazním prostředkem stala tortura, jejímž smyslem bylo získat doznání obviněného považované za „korunu důkazů“. Samotný soud pak byl touto vahou důkazů vázán a nepřipouštělo se, aby je sám hodnotil na základě volné úvahy.¹²⁰ Například k důkazu nevinoty se vyžadovalo svědectví nejméně dvou svědků mužského pohlaví, zletilých a zachovalých, tedy dosud netrestaných. Za předpokladu, že by jeden z těchto požadavků u některého ze svědků chyběl, nešlo již o úplný svědecký důkaz a muselo se přistoupit k tortuře.

¹¹⁷ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 88–89.

¹¹⁸ VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69.

¹¹⁹ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 28.

¹²⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 89.

Ta je zde vůbec poprvé velice podrobně upravena a to včetně délky její aplikace.¹²¹ Torturu neboli právo útrpné lze označit za jeden z typických důkazních prostředků právě pro období absolutismu, kdy byla považována za jeden z rozhodujících důkazů. Na základě tohoto zákoníku byl poměrně často užíván trest smrti, prováděný stejně jako ve středověku rozmanitými způsoby a doprovázený též různými zotřenými.¹²²

Tortura je důkazní prostředek, který se ve spojení se středověkým trestním procesem většinou lidí vybaví asi jako první. Prostřednictvím tohoto procesního institutu se za pomoci fyzického nátlaku formou mučení soud snažil přimět vyslychaného obviněného k přiznání:¹²³ „*Útrpný dotaz je právní donucující prostředek, aby zapírající zločinec, který strany spáchaného skutku silně stížen jest, v nedostatku úplného důkazu k přiznání přiveden, anebo od na něho padajícího podezření a potahu očištěn byl*“¹²⁴. Tato metoda se považovala za běžnou nejen u nás, ale i v jiných evropských i mimoevropských státech a jako taková byla nedílnou součástí inkvizičního procesu.¹²⁵ Soud se k ní uchýloval zpravidla tehdy, pokud se obžalovaný ke svému činu nepřiznal v řádném výslechu. Tortura se však neužívala vždy jen k vynucení doznání, sloužila rovněž jako prostředek ke zjištění dalších podrobností týkajících se daného zločinu, jako například zjištění spolupachatele, dalších pomocníků, místa činu nebo místa ukrytí kradených věcí. Takové doznání přitom mělo větší váhu, než předchozí výpověď učiněná pod přísahou u soudu.¹²⁶ O uložení tortury rozhodoval soud rozsudkem, proti kterému se mohl obžalovaný odvolat.¹²⁷

¹²¹ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 145.

¹²² VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69.

¹²³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180.

¹²⁴ *Hrdelní řád Marie Terezie*, § 1 čl. 38. In: ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 200.

¹²⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180.

¹²⁶ KLABOUC, Jiří, *Staré české soudnictví: Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967, s. 333.

¹²⁷ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 62.

Vyznání učiněná na mučidlech byla zapisována zvláštními „krevními“ písaři do smolných nebo též černých knih. Protože výpověď vyslýchaného musela být zaznamenána slovo od slova a písaři nesměli nic měnit, vynechávat nebo přidávat, zachoval se nám v smolných knihách jedinečný pramen, zachycující živý jazyk společnosti 16. století, měšťanů i poddaných, poctivců i zločinců, včetně různých zločineckých praktik, ale i kouzel a zařikávání, odhalující taje zločineckého podsvětí feudálních měst i vesnic. Zapisoval se do nich celý „příběh útrpného práva, včetně vzhledu a reakcí vyšetřovaného“.¹²⁸

Osoba označená ve výpovědi na mučidlech za spolupachatele nebo dokonce zločince, musela se pokusit při konfrontaci s vyslychaným v mučírně (při tzv. vývodu) o dosažení odvolání takového nařčení. Pokud se jí to nepodařilo přímo v mučírně, byla ještě možnost přesvědčit již odsouzeného bezprostředně před popravou, aby své nařčení vzal zpět. Mnohdy tak byli odsouzení zločinci na popraviště provázeni shlukem takových nařčených, kteří na něj do poslední chvíle naléhali, aby své obvinění odvolal. Pokud se jim to nepodařilo, hrozilo jim vyšetřování a pochopitelně i mučení. Na základě Svatováclavské smlouvy byla zavedena praxe, která ukládala, aby zločinci obviňující osoby šlechtického stavu mohli být vyslycháni jen za přítomnosti těch, o kterých vypovídali. Předěšlo se tím tak vzájemným nepodloženým obviněním i nepřijatelnému ovlivňování vyslychaných zločinců.¹²⁹

Druhy tortury nebyly v období 16. století upraveny jednotně a jejich užití záleželo především na rozhodnutí městských soudců, jejich vynalézavosti a fantazii. Běžně se však praktikoval postup začínající po výslechu na radnici psychickým nátlakem na vyslychaného v mučírně, kde mu byly předváděny jednotlivé mučící nástroje a posléze byl i skutečně trápen, zpravidla za použití skřipce či natažení na žebřík. Než se ale přistoupilo k samotnému fyzickému nátlaku, ponechal se obžalovanému ještě nějaký čas ve vězení, aby si mohl vše v klidu promyslet a případně se rozhodnout k přiznání.¹³⁰ Mučení se provádělo zásadně v dopoledních, nejlépe brzkých ranních hodinách, když byl obžalovaný tzv. „na lačno“ a zásadně v pracovní dny včetně sobot. O nedělích a veškerých svátcích bylo mučení zakázáno.¹³¹

¹²⁸ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 62.

¹²⁹ Tamtéž, s. 63.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, s. 338.

Po každém výslechu či stupni mučení následovalo písemné zachycení výpovědi vyslýchaného. Protože žaloba vycházela i v právu městském od soukromých osob, které byly trestnou činností pachatele poškozeny, nesl žalobce také majetkovou odpovědnost za případné újmy, které byly vyslýchanému mučením způsobeny, a ten pak v případě, že mučení přestál a k činu se nepřiznal, mohl svého žalobce žalovat o náhradu škody či náhradu za způsobené trvalé poškození na těle:¹³² „*Jestli vyšetřovaný skrze mučení vystálé, jak se často stává, nějakou škodu na svých oudech trpěl, mají jemu skrze ranhojiče, anebo lazebníka neprodleně se napravití, a jemu všechna potřebná pomoc, odpočinutí a hlídání zaopatřiti*“¹³³. Podobně odpovídal žalobce i za zdraví či život vězně, který byl odsouzen do vězení.¹³⁴

Torturní výslech ovšem nebyl určen pro všechny obyvatele. Zejména s ohledem na následky, které užití tortury mělo, se mohla použít jen v případě podezření z hrdelních zločinů.¹³⁵ Tereziána přímo uvádí, že „*mučení bylo přípustné jen těžkých zločinů trestaných smrtí, aby snad utrpení s ním spojené nebylo těžší než vlastní trest*“. Tortura více než jakýkoliv jiný důkazní prostředek zásadně respektovala společenské postavení obžalovaných. Proto již v době stavovské nesměly být trápeny osoby šlechtické a tuto praxi zachovává i Tereziána, která vyjímá z mučení osoby vyššího stavu nebo ve vysokých hodnostech. U těchto osob je možnost mučení připuštěna jen pro zločin urážky božského či světského majestátu, zrady země a jiné politické zločiny. U měšťanů a lidí s dobrou pověstí se velice dobře rozmýšlelo, zda nad nimi bude tato procedura schválena. Dále tortura nesměla být prováděna nad „*mladistvými*“¹³⁶ a lidmi starými (muži nad 60 let), u nichž byla obava, že by nemuseli samotné mučení přežít. Mučení bylo rovněž vyloučeno u těhotných žen, postižených nebo jinak handicapovaných osob. Výše uvedeným skupinám osob se mohlo samotnou torturou jen pohrozit, ale nesměla být na ně aplikována.¹³⁷ Z důvodu obavy před zneužitím, probíhal torturní výslech zásadně za přítomnosti svědků. Jedním z prvních předpisů, jež dával soudům návod jak postupovat při vyšetřování hrdelních zločinů, bylo nařízení krále Jiřího z Poděbrad, vydané roku 1460.

¹³² MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 63–64.

¹³³ *Hrdelní řád Marie Terezie*, § 30 čl. 38. In: ADAMOVIČ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 204.

¹³⁴ MALÝ, *České právo v minulosti*, s. 64.

¹³⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 180–181.

¹³⁶ Podle Tereziány nedospělci do 14 let

¹³⁷ KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z artikulů práv městských Království Českého* (čl. T I).

Zde se výslovně uvádělo, že mučení nemá být užito na člověku dobré pověsti, zachovalém, nikdy nenaříkaném (neobviněném) ani v ničem neslušném neshledaném. Mučení se měly podrobit hlavně osoby, které už byly dříve trestány nebo u nichž je důvodné podezření, že skutečně spáchaly čin, z něhož jsou obviněny. Všeobecně vysoký počet lidí podrobených tortuře poklesl na počátku druhé poloviny 18. století, kdy je počet mučených odhadován přibližně na 30 delikventů ročně pro všechny habsburské země.

Když nadešel okamžik výslechu, byl obžalovaný svlečen do naha a kolem pasu mu byla dána tzv. sukňe mučednická, což byla jakási jednoduchá zástěra, a přešlo se jednotlivým stupňům mučení:

1. Nejlehčím stupněm mučení byla vazba čili šněrování rukou, při kterém měl obžalovaný svázané ruce v předloktí vpředu. Kat šňůru na rukou postupně utahoval, čímž působil vyslýchanému nemalou bolest.
2. Po prvním stupni pak následovalo přiložení palečnic, které už bylo daleko bolestivější. Jednalo se o nástroj určený k drcení palců včetně nehtů, které se zarývaly do masa a obžalovaný tak prožíval poměrně velká muka už při druhém stupni. V porovnání s dalšími stupni se ale stále jednalo o lehkou formu mučení.
3. Třetí stupeň už byl tzv. těžkým stupněm mučení na němž většina lidí končila a přiznávala se. V této fázi se provádělo mučení pomocí tzv. španělské boty. Šlo o obzvláště drsný nástroj skládající se ze dvou želez zaoblených do tvaru lýtek o délce 30 cm a šířce kolem 10 cm, vybavených vnitřními hřeby. Přiložením španělské boty mohlo dojít nejen k frakturám kostí, ale i značnému krvácení a tudíž i vlivem infekce také k otravě krve.
4. Dalším a u nás zároveň nejčastěji užívaným stupněm mučení bylo tzv. suché trápení. Toto trápení spočívalo v napínání na žebřík, kdy obžalovaný byl položen zády na žebřík, který měl 19 příčlí, s rukama svázanýma dozadu. Nohy, také svázané, byly napojeny na šňůru, která se navíjela na válec, jehož otáčením se provádělo stržení končetin a vymykání rukou z kloubů. Samotné otáčení prováděl většinou katův pomocník, zatímco samotný kat stál zhruba u pasu oběti a dával pozor, aby se tělo posouvalo dolů rovnoměrně a plynule. Současně hýbal tělem tak, aby obžalovaný cítil bolest opravdu v plném rozsahu.

5. Poslední stupeň mučení, označovaný též jako „světlé trápení“ či nebo též „pálení“, v podstatě navazoval na předchozí žebřík. Kat v tomto případě páčil tělo provinilce svazky svíček na různých místech, včetně podpaží nebo na hrudníku. Takový postup se přitom mohl opakovat až třikrát. Jiným častým způsobem tortury byl tzv. kozelec, kdy byl mučený svázán „do kozelce“ a jeho tělo bylo vytaženo pomocí kladky ke stropu a na nohách měl přidělané závaží¹³⁸

Důležité je, že obžalovaný do poslední chvíle nevěděl, které typy a stupně mučení budou proti němu použity. Tato skutečnost byla určena v mezitímním rozsudku. Rovněž nebylo pravidlem, aby kat začal torturní výslech vždy od prvního stupně, mohl začít v zásadě od jakého chtěl, záleželo jen na něm, na druhu spáchaného zločinu a na výdrži zapírání nebo nepřiznání se vyslýchaného. Před každým dalším stupněm mučení se kat musel ptát obviněného, zda přiznává svou vinu či nikoliv. Teprve poté mohl pokračovat v dalším trápení.¹³⁹ Na základě Tereziány bylo stanoveno, že jeden stupeň nesměl trvat déle než 15 minut a celý proces mučení pak nesměl být delší než 1 hodinu. Ovšem již v tereziánském období se tortura považovala za přežitok a rozhodnutím z roku 1776 bylo její další užívání zakázáno.¹⁴⁰

Zákoník ještě stále vycházel z typicky středověké zásady presumpce viny, na jejímž základě byl obžalovaný pokládán za vinného, dokud neprokázal opak. V tomto případě tak důkazní břemeno leželo přímo na osobě obžalovaného, jehož postavení v celém procesu bylo neobyčejně ztíženo. Nemohl mít například ani obhájce, až před soudem mu mohl radit „právní přítel“. Lze tak říci, že obžalovaný byl manipulovatelným objektem v rukou soudce, který byl současně jeho žalobcem, soudcem a obhájcem, rozhodoval rovněž i o přípustnosti důkazů. Dokonce i za předpokladu, že se mu podařilo obstát při tortuře a nepřiznat vinu, byl pouze propuštěn „na volnou nohu“ s tím, že řízení se mohlo kdykoliv obnovit pokud vyšly najevo nové usvědčující důkazy.¹⁴¹

¹³⁸ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, s. 46.

¹³⁹ KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z artikulů práv městských Království Českého* (čl. S XXIV).

¹⁴⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 89.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 89.

Dále se v Tereziáně stále objevuje stíhání čarodějnicví. V rámci postupného odstraňování nejzřetelnějších přežitků v textu zákona si Marie Terezie v roce 1773 vyhradila, aby jí byly k přezkoumání předloženy všechny případy obžaloby z čarodějnictví a zpochybnila tím samotný delikt, který je vykládán především jako přežitek pověrečných bludů či důsledek duševní poruchy.¹⁴² Podobně jako předcházející právní praxe i tento zákon sice ukládá za čarodějnictví trest smrti (v jiných případech vypovězení), jinak se ale začíná zřetelně projevovat snaha o omezení zneužívání tohoto deliktu a zpochybnění jeho existence. Vůbec poslední čarodějnický proces se na našem území konal v roce 1756 nad pastýřem Janem Polákem z Jistebnice a právě při něm Marie Terezie zaujala nesmlouvavě odmítavé stanovisko ke stíhání a trestání čarodějnictví.¹⁴³

Vydáním tohoto zákoníku u nás vrcholí vývoj feudálního trestního práva. O Tereziáně se někdy říká, že je otrokem minulosti. Již v době jejího vydání se jednalo o velmi zaostalý zákoník, který byl poplatný feudálním přežitkům a zachovával prakticky všechny nedostatky feudálního pojetí trestního práva. Po myšlenkách osvícenství zde ještě nebylo ani stopy. Tereziána tak byla posledním zákoníkem předosvícenským a zároveň posledním trestním zákoníkem zavádějícím torturu.¹⁴⁴

¹⁴² VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69.

¹⁴³ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 29.

¹⁴⁴ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 89.

4. Trestní zákoník Josefa II. – významný zlom ve vývoji trestního práva

Josef II. přišel na svět jako nejstarší syn Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského. V době, kdy rakouské monarchii hrozil rozpad, znamenalo narození následníka trůnu příslib lepších časů. Josef II. se stal zárukou pokračování dynastie a jeho matka dělala vše pro to, aby mu zajistila pokud možno neztenčené dědictví. Společně s ní byl nejvýznamnějším představitelem tzv. osvícenského absolutismu. Samostatné vlády se Josef II. chopil v roce 1780, po smrti Marie Terezie. Již od roku 1764 však po jejím boku působil jako spoluvládce. Patnáct let tedy Josef čekal, až nastoupí na trůn. Když se pak nakonec ujal vlády, měl pocit, že musí zpoždění dohnat. Jednotlivé reformy proto začal provádět překotným, až horečnatým tempem. Svými opatřeními se snažil změnit svět, „*chtěl být tvůrcem nového světa*“, jak o něm napsal František Martin Pelcl. Josef II. byl bezesporu pokrokovým panovníkem. Jeho reformy se dotkly mnoha oblastí, za nejvýznamnější je však považováno vydání tolerančního patentu z roku 1781 nebo vydání patentu o zrušení nevolnictví z téhož roku. Dalším důležitým počinem Josefa II. bylo rušení všech klášterů, které se nevěnovaly vyučování a péči o nemocné. Jeho reformní aktivita se pochopitelně nevyhnula ani oblasti práva. Zde je nepochybně významná Josefínská soudní reforma z roku 1783 a následně vydání Všeobecného zákoníku o zločinech a způsobech jejich trestání z roku 1787.¹⁴⁵ Vláda Josefa II. vnesla do vývoje trestního práva zcela nový směr, který odpovídal nastupujícím vrstvám společnosti a byl hluboce ovlivněn osvícenskými myšlenkami.¹⁴⁶

Po formální stránce změnilo podobu trestního práva již uvedené vydání prvního samostatného trestního zákoníku, tj. v českých zemích zákoníku Josefa I. na počátku 18. století. Druhým zlomovým bodem ve vývoji trestního práva (tentokrát v jeho obsahovém pojetí) pak bylo vydání trestního zákoníku Josefa II. nebo též Všeobecného zákoníku o zločinech a způsobech jejich trestání, který vůbec poprvé samostatně upravil jen hmotné právo.¹⁴⁷

¹⁴⁵ ČORNEJ, *Osudy českých králů a královen*, s. 362–371 .

¹⁴⁶ ADAMOVÁ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 74.

¹⁴⁷ VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 69–70.

Toto dílo bylo ideově ovlivněno spisem milánského právníka, markýze Cesare Beccarii „O zločinech a trestech“ z roku 1764. Stejně tak ho ovlivnil i toskánský trestní zákoník Codice penale, zvaný též Leopoldina, v roce 1786 vydaný bratrem Josefa II. a jeho pozdějším nástupcem Leopoldem II. Josefinské zákonodárství přineslo významné změny nejen do procesu civilního, ale právě i trestního. Dokonce lze říci, že vydání tohoto trestního zákoníku znamenalo zásadní obrat ve vývoji našeho trestního práva. Na rozdíl od předchozích úprav se jednalo o velice moderní, legislativně precizní, stručný a přehledný zákoník. Při stanovení trestů vycházel ze zásady úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Jinak řečeno, zákoník vylučoval trestání podle volné úvahy soudců či analogie. Současně je zde podán úplný výčet deliktů kriminálních i politických (správních přestupků) a rozlišuje mezi nimi podle jejich společenské nebezpečnosti. Podle toho se také zákoník člení na dvě části, „O proviněních a trestech hrdelních“ a „O proviněních a trestech politických“.¹⁴⁸ Zcela se zde mění pohled na charakter trestu. V této oblasti přinesl Josefinský zákoník jednu z revolučních změn. Zatímco ve středověku měl trest zejména smysl odplaty a zastrašení, nyní se začíná uvažovat o tom, že trest by měl mít i jiný význam například výchovný či nápravný a jeho smyslem by měla být ochrana společnosti. Tresty tak měly sloužit na prvním místě k převýchově pachatele, což ve s naze o jejich účinnost vedlo až k nepřiměřené krutosti tělesných trestů. V zákoníku jsou sice definitivně opuštěny staré formy feudálních trestů a krutých zákroků na těle odsouzeného, přetrvalo však vypalování cejchů, bití holí ale i vystavování na pranýř, zneuctění jména pachatele a veřejnost jednotlivých poprav.¹⁴⁹ Nepřísnějším možným trestem byl trest odnětí svobody, a to až na 100 let. Některými myšlenkami Josef II. trochu předběhl svou dobu. Jako první panovník u nás totiž přišel s návrhem na zrušení trestu smrti. Pouze pro případ stanného práva byl ponechán trest smrti oběšením, jinak se v řádném řízení nepřipouštěl:¹⁵⁰ „*Trestání smrti kromě proviněních těch, při kterýchžto dle práv právem stanným, nebolizto spěšným pokračovati se musí, místa míti nemá. V pádech pak stanoprávních, nebolizto práva spěšného provaz k trestání smrti jedině určitý jest*“¹⁵¹.

¹⁴⁸ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 90–91.

¹⁴⁹ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 59–60.

¹⁵⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 91.

¹⁵¹ *Trestní zákoník Josefa II.*, § 20. In: ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 208.

Nutno podotknout, že úplné zrušení trestu smrti se Josefovi II. prosadit nepodařilo, jelikož v roce 1795 byl Františkem II. pro vybrané případy obnoven (pro velezradu či pokus o ni). Od této doby měl však výjimečný význam a ukládal se pouze za hrdelní trestné činy. Dále se zde objevují dvě stěžejní zásady, na kterých je trestní právo postaveno dodnes. Na rozdíl od Tereziány zákoník již vychází z typické zásady trestního práva, kterou je zásada presumpce nevin. Na jejím základě je na osobu obžalovaného nahlíženo jako na nevinného, dokud není pravomocným odsuzujícím rozsudkem vyslovena jeho vina. Je tak opuštěn klasický středověký koncept presumpce viny zakotvený v předchozí právní úpravě. Zavedení této zásady znamenalo výrazný posun v trestním právu. Josefinský trestní zákoník rovněž vychází ze zásady zákonnosti (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*). Zákoník tuto zásadu v duchu osvícenských myšlenek již zcela naplňuje, vůbec poprvé zde došlo k jejímu plnému uplatnění. Soudci na základě této zásady měli povinnost rozhodovat pouze v mezích zákona, trestání podle analogie už nebylo přípustné. Na několika místech zákoníku Josefa II. se výslovně uvádělo, vlastně již v jeho preambuli, že rozhodnutí soudce je zcela vázáno zákonem. Zásada zákonnosti má pochopitelně své nezastupitelné místo i v současném moderním trestním právu. Od vydání tohoto zákoníku tak mohou být trestně stíhána pouze taková jednání, která jsou v zákoně za trestná výslovně označena a stejně tak lze uložit jen takový trest, který zákon pro příslušný delikt předvídal. Soudce v tomto případě vybírá trest ze všech možných trestů uvedených v zákoně. Je vázán jejich absolutním výčtem. Stejně tak i výši trestu nemůže určit zcela libovolně, ale je omezen jeho horní hranicí. Soudce tak měl mnohem užší pole rozhodování, než jak tomu bylo v Terezianě. Fakticky už nemůže rozhodnout, aniž by se opíral o literu zákona. Zákoník rovněž uvádí přesný výčet polehčujících a přitěžujících okolností a výslovně se zde zavádí i trestnost pokusu.¹⁵² Jednou z jeho výhod je především to, že rušení náboženství považuje na rozdíl od předchozí úpravy jen za přestupek, nezná již delikty čarodějnictví ani rouhání a manželskou nevěru stíhá jen jako delikt soukromožalobní. Nadřazenost Boha v rámci hierarchie zločinů je vyměněna za nadřazenost státního aparátu, resp. panovníka.

¹⁵² MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny*, s. 60.

Základní předností zákoníku je jednoznačně jeho úplnost, legislativně technická vytríbenost, stručnost a přehlednost, nedostatkem naopak již zmíněné kruté tělesné tresty a dlouhé tresty odnětí svobody, navíc vykonávané v nelidských podmínkách (svým způsobem paradoxně dané novým chápáním trestu jako prostředku nápravy).¹⁵³

Lze tak říci, že od vydání zákoníku Josefa II. se kodifikace trestního práva dělí do dvou samostatných oddělených normativních právních aktů. Hmotné právo je upraveno Všeobecným zákoníkem o zločinech a způsobech jejich trestání z roku 1787 a právo procesní pak Obecným soudním řádem kriminálním z roku 1788.¹⁵⁴

Myšlení Josefa II. velice ovlivnily názory Cesare Beccarii, jenž je považován za hlavního původce trestněprávní reformy ve druhé polovině 18. století. Tento milánský aristokrat se narodil v roce 1738 a již ve svých osmi letech byl poslán do jezuitské školy v Parmě. Ve dvaceti letech se mu pak podařilo úspěšně dokončit studia na Univerzitě v Pavii, kde získal titul z práv. Beccaria je autorem spisu O zločinech a trestech (*Dei delicti e delle pene*), ve kterém shrnul své úvahy o celkovém smyslu trestání a také o trestu smrti. Podle něho měl trest nejen odstrašovat, ale také vychovávat. V tomto ohledu právě Beccaria svým dílem zásadně změnil pohled na význam trestu. Postavil se rovněž i proti trestu smrti, což v jeho duchu udělal i Josef II. Podle něj by se tedy trestní právo mělo vydat zcela novým směrem, který nastiňuje s pomocí teorie společenské smlouvy Jeana Jacquese Rousseaua. Beccaria píše, že lidé se spojili na základě společenské smlouvy, aby se dostali z neutěšeného přirozeného stavu válek, za kterého si nemohli užívat svobody, kterou měli, neboť je svazovala nejistota. Základ trestání tedy nachází v potřebě ochránit společnost, respektive společenský systém vytvořený na základě společenské smlouvy. K tomu, aby byl trest legitimní je zapotřebí jeho výkonu suverénem (vladařem) tak, aby jím zajistil ochranu společnosti. Samotná existence trestu je podle něj nezbytná pro zachování společnosti tak, jak si ji lidé dobrovolně vytvořili.¹⁵⁵

¹⁵³ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 29–30.

¹⁵⁴ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 92–93.

¹⁵⁵ STUDIHRADOVÁ, Barbora, *Trestní zákoník Josefa II. ve světle myšlenek Cesara Becarii*, Praha 2014. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta právnická, Studentská vědecká a odborná činnost, s. 11–16.

Hlavní účel trestu Beccaria spatřuje především v jeho preventivní funkci, která má zabránit páchání nových trestných činů. Na rozdíl od Josefa II. tvrdil, že není tak důležitá intenzita potrestání, jako spíše jeho bezprostřednost a trvalost pohružky. Jak jsem již uvedla, Beccaria byl rovněž i vytrvalým odpůrcem trestu smrti. Považoval ho za zbytečný, ale i škodlivý příklad brutality.¹⁵⁶ Hlavním důvodem, proč Beccaria kritizoval trest smrti byla tedy jeho nehumánnost. Zde je nutné podotknout, že Josef II. nezrušil trest smrti z humanistických pohnutek, ale spíše z čistého racionalismu. Ztotožnil se s Beccariovou argumentací nepotřebnosti a neúčinnosti takového trestu. Beccaria vyvrací myšlenku, že by trest smrti mohl být trestem nevyhnutelným. Poukazuje především na vyšší účinnost a zároveň účelnost doživotního žaláře, který, jak uvádí, jeví se jako trest mnohem krutější.¹⁵⁷

Podobně jako Josefa II. ovlivnily myšlenky Cesare Beccarii, tak Beccario zase ovlivnila četba Charlese de Montesquieua, jemuž také hned v úvodu svého spisu vzdal úctu. Jeho Perské listy byly ostrou satirou na soudobou společnost. Právě v návaznosti na Montesquieua se Beccaria začal zabývat studiem filozofických děl, zejména francouzských encyklopedistů. Ve stejné době se v Miláně scházel s bratry Verriovými, se kterými ho pojilo blízké přátelství. Společně vydávali časopis *Il Caffè*, zaměřující se na osvícenské hnutí ve Francii. Často také vedli debaty o literatuře a filozofii. Pietro Verri byl italský ekonom a byl to právě on, kdo v roce 1763 Beccariovi navrhl, aby se hlouběji zabýval trestním právem. Tehdy také začal na svém díle pracovat a s pomocí Pietrova bratra Alessandra jej v roce 1764 dokončil. Ještě v červenci téhož roku byl spis vydán nejprve anonymně v Monaku a vzbudil veliký ohlas. Teprve po tomto nečekaném úspěchu jej vydal pod svým jménem. Beccaria se díky tomu stal v pouhých šestadvaceti letech mezinárodně známým. Jeho esej pak byla velice rychle překládána a vycházela po celé Evropě, v Praze poprvé již v roce 1765 v německém překladu Josefa Ignáce Bučka.¹⁵⁸

Nutno podotknout, že Beccaria nebyl prvním myslitelem, který kritizoval dosavadní systém trestního práva. Smyslem trestu smrti se před ním zabýval například už Blaise Pascal. I když většina jeho myšlenek nebyla originální, podařilo se mu velice srozumitelně a podmanivě sepsat názory jeho předchůdců a vytvořit tak naléhavou a zároveň velice zdařilou prosbu o trestněprávní reformu.

¹⁵⁶ VOJÁČEK, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, s. 70–71.

¹⁵⁷ STUDIHRADOVÁ, *Trestní zákoník Josefa II. ve světle myšlenek Cesara Becarii*, s. 31.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 11–16.

Své dílo navíc publikoval v době, která mu naslouchala. Proto je Beccaria považován za zakladatele moderní teorie trestu a penologie vůbec. Důležité také je, že ve své práci pouze nekritizoval současné poměry, ale i velice jasně a konkrétně popisoval změny, které by podle něho měly nastat. Jeho spis byl napsán nejen poutavě, ale i s vysokou dávkou logické koherence a v konečném důsledku tak byl přístupný všem, bez ohledu na odborné vzdělání.¹⁵⁹

Jak jsem již nastínila výše, Josef II. svými reformami zasáhl i do oblasti soudnictví a to v rámci soudní reformy z roku 1783. V uvedeném období dochází k postupnému oddělování soudnictví od státní správy a právě na této myšlence byla založena i reforma Josefa II. Ten tak pokračoval v tom, co začala jeho matka, která zajistila jeho oddělení na nevyšší úrovni a částečně i na úrovni zemské. Za Josefa II. však ještě došlo k částečnému oddělení civilního a trestního soudnictví kodifikací trestního a civilního řízení. Řada josefinských soudních reforem znamenala jednu z největších proměn v dějinách našeho soudnictví.¹⁶⁰

Právě v průběhu 17. a 18. století u nás došlo k poměrně rychlému přechodu na typické úřednické a byrokratické soudnictví, což byl jeden z průvodních jevů absolutismu, který za veškerý zdroj práva považoval panovníka a začal proto nahrazovat feudální soudce „volně“ právo nalézající, soudci-úředníky rozhodujícími podle předpisů daných jim od krále. Tento systém tak na jedné straně umožnil, aby soudy fungovaly jako státní úřady pracující nepřetržitě, na straně druhé ale soudce nekompromisně připoutal k psanému právu, kterého se museli, coby výlučného projevu krále, držet. Další významnou změnou v soudnictví bylo zavedení opravných prostředků, tj. možnosti, aby strana nespokojená s výrokem soudu mohla vyvolat nové řízení a rozhodnutí u vyšší instance. Zmíněné opravné prostředky však neměly jen samé výhody, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jejich uplatněním docházelo k značnému prodloužení řízení a také zvýšeným nákladům stran i státu.¹⁶¹

¹⁵⁹ STUDIHRADOVÁ, *Trestní zákoník Josefa II. ve světle myšlenek Cesara Becarii*, s. 11–16.

¹⁶⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 212–213.

¹⁶¹ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 53.

Nicméně samotné trestní soudnictví bylo zahrnuto až do druhé etapy reformem z roku 1787 vydáním organizační normy o novém uspořádání trestní soudní pravomoci. Tato organizační norma poukazovala na neslučitelnost dosavadního stavu s účelným uspořádáním soudnictví a zároveň zdůrazňovala nutnost přenést kriminální agendu „*pouze na takové soudy, které budou vybaveny postačitelým počtem zkoušených řádně placených mužů*“. Prvoinstanční pravomoc byla svěřena výhradně soudům kriminálním, které měly být zřizovány zpravidla pro politický kraj se sídlem soudu v krajském městě. Jednalo se o soudy kolegiální a zasedali u nich i laičtí přísedící. Na soudce těchto soudů byly kladeny vysoké kvalifikační nároky. Museli skládat přísné znalostní zkoušky a služební přísahu. V této souvislosti došlo ke zrušení kriminální pravomoci zemských soudů pro šlechtice. Jejich delikty nyní projednávaly právě soudy kriminální.¹⁶² Tím byla definitivně zlikvidována nejen již uvedená kriminální pravomoc zemských soudů u příslušníků „vyšších stavů“, ale opuštěn byl i princip personality práva v trestním soudnictví.¹⁶³

Druhou trestní instanci představovaly dva apelační soudy působící jako vrchní kriminální soudy. Vykonávaly poradenskou činnost a podávaly odborné rady pro aplikaci předpisů na konkrétní případy. Podřízené soudy byly povinny jim čtvrtletně posílat přehledy o všech vyšetřovaných spolu s hlášením o případech, jejichž pachatel nebyl zjištěn.¹⁶⁴ Právním základem těchto soudů v českých zemích se stal dvorský dekret z 12. dubna 1782. Jeho vydáním u nás byla dokončena likvidace starobylé „královské rady nad apelacemi“, tedy apelačního soudu zřízeného v roce 1548 Ferdinandem I, a tuto instanci prohlásil k 1. květnu 1782 za všeobecný apelační soud pro Čechy, s kompetencí v oblasti civilní i trestní. Zmíněný dekret rovněž ukončil působnost dosavadního apelačního soudu mimo území Českého království.¹⁶⁵

V pořadí třetí instancí soudní soustavy zůstal i nadále Nejvyšší soudní úřad ve Vídni, označovaný v oblasti vlastní soudní jurisdikce také jako Nejvyšší soudní dvůr. Odvolání k této nejvyšší soudní instanci bylo v praxi možné zejména v případech, kdy soudy nižších stupňů vydaly rozdílné rozsudky.¹⁶⁶

¹⁶² VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 214.

¹⁶³ ADAMOVÁ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 82.

¹⁶⁴ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 214.

¹⁶⁵ ADAMOVÁ, RIEGROVÁ, SKŘEJPKOVÁ, SOUKUP, ŠOUŠA, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, s. 82.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 83.

5. Počátek 19. století a vydání zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích

Krátce po Josefově smrti v roce 1790 byla jeho nástupcem Leopoldem II. ustavena rekodifikační komise vedená Matyášem šl. Haanem, jejímž hlavním úkolem bylo připravit nový trestní zákoník. Ten byl vyhlášen Františkem II. nejprve 17. června 1796 v nedávno získané západní Haliči jako Západohaličský trestní zákoník. V té době ale nebyl kodex ještě zcela kompletní a po připomínkách z jednotlivých zemí byl 3. září 1803 vyhlášen pro celou monarchii (vyjma Uher) jako Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, někdy zvaný také jako Františkána. Opět je zde společně upraveno jak hmotné právo tak i trestní proces. Na svoji dobu se jednalo o výborné legislativní dílo, které ovlivnilo vývoj trestního práva u nás prakticky až do roku 1949 (1950), neboť trestní zákoník z roku 1852 byl jen jeho novelizací. Kodex si osvojoval veškeré vymoženosti josefínských zákonů a dále je rozvíjel. Vynikal především svojí přehledností, přesností informací a zároveň byl dostatečně obecný, aby se vyhnul kasuistice. V jeho ustanoveních byla výslovně zakotvena zásada, že neznalost zákona neomlouvá. Zákon rovněž prohlašoval za trestný jak návod, pomoc i pokus trestného činu, pouhý úmysl však trestný nebyl.¹⁶⁷ Stejně jako v josefínském zákoníku byl jako základní předpoklad trestného činu vyžadován zlý úmysl pachatele. Polehčující okolnosti jsou zde uvedeny taxativně, přitěžující naopak pouze demonstrativně. Trestní odpovědnost byla vyloučena při trvalé nebo přechodné nepřičetnosti, nedostatku věku (stejně jako v Tereziáně 14 let), náhodě, nedbalosti ale také při neznalosti toho, jaké následky může jednání mít. Zákon rozlišoval mezi zločiny a přestupky.¹⁶⁸ Za zločiny ukládal trest smrti oběšením a tři stupně žaláře od 6 měsíců do 20 let či na doživotí, který ještě mohl být zstřžen nucenými pracemi, potupným lešením, bitím holí či metlou, posty a vyhnanstvím po ukončení výkonu trestu. Rozlišoval se žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Počinaje těžkým žalářem byl vězeň ukován na nohou, nebylo mu podáváno maso a byl chován v izolaci, při výkonu žaláře nejtěžšího byl ukován na nohou i v pase a teplé jídlo dostával jen obden (kromě masa), jinak jen vodu a chléb.

¹⁶⁷ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny: Stručný přehled a dokumenty*, s. 60–61.

¹⁶⁸ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 93.

Trest smrti či těžký a nejtěžší žalář měly zároveň za následek ztrátu občanských práv, šlechtictví, akademických titulů, hodnosti a právní způsobilosti.¹⁶⁹ Jestliže nebyl důkaz viny proveden přiznáním nebo svědky, nebylo možno odsoudit obžalovaného k trestu smrti nebo doživotnímu vězení. Přestupkem zákon rozuměl nedbalostní jednání menší společenské závažnosti. Proto také byly přestupky trestány o něco mírněji. Zákon za ně ukládal krátkodobé vězení (od 24 hodin do 6 měsíců), ztrátu práv, peněžité tresty (pokuty), propadnutí věci, bití, posty popřípadě po jejich vykonání ještě vyhoštění z místa či země (v případech cizinců i z území celého státu). Už se zde objevuje také zásada *reformatio in peius*, podle které odvolací soud nemůže delikventovi, pokud podal odvolání, zvýšit trest. Vydání tohoto trestního zákona lze považovat za klíčový okamžik na cestě k definitivní úpravě rakouského trestního práva hmotného, aplikovaného v českých zemích také v první polovině 20. století.¹⁷⁰

Snaha nahradit inkviziční proces procesem obžalovacím je v tomto období již zcela zřetelná. Zatímco doteď mohl být žalobce i soudcem, jednalo se tedy o jednu osobu, v rámci obžalovacího procesu dochází k jejich rozdělení. V této souvislosti se už v průběhu revoluce objevila instituce státních zástupců jako veřejných žalobců v trestních věcech (zpočátku však jen ve věcech tiskových).¹⁷¹ Krátce po skončení revoluce byl v roce 1850 vydán prozatímní trestní řád, který uzákoňoval některé revoluční požadavky na ochranu práv občana v trestním řízení. Vyhlásil ho císař František Josef I. patentem č. 25/1850 s platností pro všechny země habsburské monarchie kromě Haliče, Bukoviny, Lombardsko-Benátska a Dalmácie. Podle profesora Augusta Miříčky se jednalo o reformní trestní řád inspirovaný francouzským trestním řádem a německými trestními řády. Byla v něm zakotvena řada pozitivních zásad trestního řízení. Tento trestní řád tak ještě v duchu porevolučních postulátů uzákoňoval ústnost a veřejnost soudního řízení, volné hodnocení důkazů soudem, zásadu materiální pravdy nebo spolupůsobení laického prvku (porotní soudy) a obžalovací proces. Do kompetence porotních soudů náleželo hlavní jednání a rovněž i rozhodování o většině zločinů, jako například o rušení vnitřního pokoje státu, falšování mince, znásilnění, vraždě, zabití, souboji, zhárství, loupeži či účastenství.

¹⁶⁹ MAREČKOVÁ, *České právní a ústavní dějiny: Stručný přehled a dokumenty*, s. 61.

¹⁷⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 93–94.

¹⁷¹ SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona, VOJÁČEK, Ladislav, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, Praha 2006, s. 54.

Porotní soudy mimo jiné vedly i hlavní jednání a rozhodování o tiskových přečinech.¹⁷² V § 8 uvedeného trestního řádu byla vymezena soustava soudů, které vykonávaly soudnictví v trestních věcech:

- Okresní soudy v první instanci vyšetřovaly a rozhodovaly přestupky, které nebyly přikázány obecní policii nebo okresním sborovým soudům
- Okresním sborovým soudům zase náleželo přípravné vyšetřování, hlavní jednání a rozhodování v první instanci o některých zločinech a přečinech, též přípravné vyšetřování zločinů a přečinů náležejících porotním soudům a rozhodování o některých přestupcích
- Krajské nebo také zemské soudy rozhodovaly v první instanci stejný okruh věcí jako okresní sborové soudy, v druhé instanci pak rozhodovaly o opravných prostředcích proti rozhodnutím okresních soudů, proti rozhodnutím okresních sborových soudů nebo proti rozhodnutím rad krajských soudů
- Další článek soudní soustavy tvořily již zmíněné porotní soudy, kterým náleželo hlavní jednání a rozhodování o zločinech a tiskových přečinech uvedených výše
- Vrchní zemské soudy rozhodovaly jako obžalovací komory o tom, zda má být určitá osoba obžalována pro skutek náležející k porotnímu soudu, jakož i o stížnostech proti některým rozhodnutím okresního sborového, případně i krajského soudu
- Poslední článek soudní soustavy představoval zrušovací (kasační) soud ve Vídni, který rozhodoval o zrušovacích (tzv. zmatečných) stížnostech proti rozhodnutím okresních sborových soudů, porotních soudů a krajských soudů¹⁷³

Trestní řád z roku 1850 dále upravoval také státní zastupitelství. Na tomto místě jen připomínám, že provizorní státní zastupitelství byla zřízena již v revolučním roce 1848, kdy působila při stíhání tiskových přečinů, které soudily poroty. Na základě trestního řádu měli u okresních sborových soudů a krajských (zemských) soudů působit státní zástupci a u vrchních zemských soudů a u zrušovacího soudu vrchní státní zástupci, všichni s potřebným počtem náměstků. U okresních soudů jako nejnižšího článku soudní soustavy státní zástupci nepůsobili.

¹⁷² SCHELLE, Karel a kol., *Vývoj trestního řízení*, Ostrava 2012, s. 30.

¹⁷³ Tamtéž, s. 30–31.

Byli zde nahrazeni buď policejními komisaři, představenými obcí nebo náměstky představených obcí. Základním rysem státních zástupců byla především jejich nezávislost na soudu. Měli povinnost stíhat všechny trestné skutky, o kterých se dozvěděli, až na ty, které mohli žalovat jen soukromí žalobci (například přečin cizoložství žaloval pouze manžel nebo manželka). Státní zástupci jak v přípravném vyšetřování, tak i v hlavním jednání zastupovali stát a dohlíželi na řádný průběh vyšetřování, který nesměl být v rozporu se zákonem. Jejich základním právem bylo právo nahlížet do spisu, působit proti průtahům v řízení a podávat návrhy. Státní zástupci u okresních sborových soudů a krajinských (zemských) soudů se běžně účastnili přípravných vyšetřování zločinů a přečinů a hlavních jednání o nich u těchto soudů i u porotních soudů. Rovněž se mohli účastnit vyšetřování a hlavních jednání u okresních soudů. Kromě toho státní zástupci museli každý měsíc podávat zprávy vrchnímu státnímu zástupci u vrchního zemského soudu o tom, jakým způsobem byly jednotlivé případy vyřízeny. Vrchní státní zástupci pak podávali obdobné zprávy ministerstvu práv na konci každého čtvrtletí.¹⁷⁴

Obviněný měl právo mluvit se svým obhájcem bez přítomnosti soudce. Obžalovanému pak musel být dodán obžalovací spis, jinak by se jednalo o důvod neplatnosti řízení. Pokud jde o samotné hlavní jednání, to se rovněž pod sankcí neplatnosti konalo zásadně veřejně. Možnost vyloučení veřejnosti byla stanovena pouze v jediném případě a to kvůli ochraně „mravopočestnosti“. V praxi tak byla veřejnost nejčastěji vylučována v hlavním jednání o zločinech znásilnění, pohlavního zneužívání apod. Ovšem i v případě vyloučení veřejnosti při hlavním jednání platilo pravidlo veřejného vyhlášení rozsudku, které nesmělo být porušeno.¹⁷⁵

Vydání tohoto trestního řádu výrazným způsobem zasáhlo i do platného trestního zákoníku z roku 1803, čímž se otevřela cesta i pro novelizaci hmotněprávních ustanovení. Proto také vedle zmíněné kodifikace trestního procesu brzy vnikly i nové hmotněprávní předpisy. Liberální principy nového trestního řádu se však jen těžko slučovaly s realitou obnovujícího se absolutismu.¹⁷⁶

¹⁷⁴ SCHELLE, *Vývoj trestního řízení*, s. 32.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁷⁶ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 52–54.

V důsledku toho byly už v roce 1851 Františkem Josefem I. vydány tzv. silvestrovské patenty, tedy dva císařské patenty a kabinetní list s přílohou nazývanou jako Zásady pro organická zřízení. Uvedené patenty suspendovaly březnovou ústavu z roku 1849 i téměř všechna základní práva a nastolily období tzv. bachovského neoabsolutismu, pojmenovaného podle tehdejšího ministra vnitra Alexandra Bacha. Jednalo se o centralizovaný režim, který pronásledoval zejména demokratická a národní hnutí. Silvestrovské patenty výrazným způsobem zasáhly také do trestního řízení. Jejich vydání znamenalo omezení zásady ústnosti a obžalovací zásady, zrušení nedávno zřízených porotních soudů, zavedení písemného procesu u vyšších soudů a sloučení správy a soudnictví v první instanci. Tyto změny se však nedotkly úřadu státního zástupce, který zůstal zachován.¹⁷⁷

Úpravu soudního řízení z roku 1850 poměrně rychle nahradil trestní řád z roku 1853, který pokračoval v cestě započaté výše zmíněnými silvestrovskými patenty. Jeho vydáním byla znovu zavedena písemnost a tajnost řízení. Ponechal pouze instituci státních zástupců a ústní řízení při závěrečném přelíčení. Nový procesní řád se tak plně vrátil k základním zásadám inkvizičního procesu z doby před revolucí.¹⁷⁸ Trestní proces zakotvený v jeho ustanoveních byl tedy procesem inkvizičním, který se vyznačoval především zákonnou důkazní teorií, možností zproštění obžaloby pro nedostatek důkazů, vyloučením laického prvku (porotních soudů) a samozřejmě již uvedenou zásadou písemnosti a tajnosti. Ke kladným rysům tohoto trestního řádu patřila nepochybně úprava státního zastupitelství. To stejně jako v předchozí právní úpravě iniciovalo vyšetřování všech zločinů a přečinů, o kterých se dozvědělo, s výjimkou soukromožalobních deliktů, dále přijímalo opatření proti průtahům v řízení a podávalo odvolání a stížnosti proti soudním rozhodnutím, které neshledalo v souladu se zákonem. V § 213 byla stanovena jedna ze základních povinností soudu a to povinnost poučit obviněného o jeho právu zvolit si pro hlavní jednání obhájce. Pro případy, kdy obviněnému hrozil trest smrti nebo alespoň trest pěti let pak byla stanovena povinnost tzv. nutné obhajoby. To znamená, že soud v uvedených případech musel obviněnému obhájce přidělit ex offo. Pokud obviněný nemohl hradit náklady obhajoby z vlastních prostředků, soud mu přidělil tzv. zástupce chudých.

¹⁷⁷ SCHELLE, *Vývoj trestního řízení*, s. 34.

¹⁷⁸ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 54.

Na rozdíl od předchozí právní úpravy zde byla naprosto odlišně upravena přítomnost veřejnosti u hlavního jednání. U ústního hlavního jednání se napříště připouštěla kromě obžalovaného a soudců pouze přítomnost obhájce, veřejné bezpečnosti, úředníků pověřených udržováním klidu a veřejné bezpečnosti, učitelů práva a poškozených a rovněž i důvěrníků obžalovaného, kterých nesmělo být více než pět a soud proti nim nesměl mít žádné námitky. Přítomnost dalších dospělých slušných osob mužského pohlaví závisela na uvážení předsedy soudu. Platnost tohoto trestního řádu se vztahovala na celou monarchii, kromě tzv. vojenské hranice (jednalo se o vojenskou hranici Rakouska vůči Osmanské říši).¹⁷⁹

Původně bylo trestní řízení organizováno jako dvojinstanční, od roku 1855 vycházelo z principu trojinstančnosti.¹⁸⁰ Na základě tohoto principu se mohl odsouzený odvolat proti rozhodnutí soudu první instance k soudu druhé instance, popřípadě napadnout soudní rozhodnutí zmateční stížností, pokud podle jeho názoru odporovalo zákonu nebo pokud řízení trpělo závažnými vadami. Uvedená stížnost byla adresována kasačnímu soudu. Ten mohl podané stížnosti buď vyhovět a rozsudek zrušit či naopak stížnost odmítnout.¹⁸¹

Zcela nové změny nastartovalo obnovení ústavnosti. Lze říci, že ústava z roku 1867 předvíдалa všechny již zmíněné základní principy trestního procesu, tedy jak ústnost a veřejnost trestního a civilního soudního řízení, tak i obnovení porotních soudů a obžalovací princip. V rámci sledovaného období byl posledním trestním řádem trestní řád vydaný v roce 1873, který se opět vrátil k pokrokovým zásadám obsaženým v procesním řádu z roku 1850. Mnohá ustanovení se tak od ustanovení trestního řádu z roku 1850 v podstatě nelišila.¹⁸² Jeho autorem byl profesor Julius Glaser. Tento trestní řád vedle vlastního trestního procesu upravil i organizaci trestního soudnictví. Jednak zrušil vyšetřovací soudy a zároveň omezil trestní pravomoc všech okresních soudů jen na stíhání přestupků. Zmíněné orgány však i nadále spolupracovaly se sborovými soudy první stolice v přípravném vyhledávání a vyšetřování zločinů a přečinů. Nevýhodou trestního řádu z roku 1873 byl až přehnaný formalismus.¹⁸³

¹⁷⁹ SCHELLE, *Vývoj trestního řízení*, s. 34–36.

¹⁸⁰ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 54.

¹⁸¹ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 57.

¹⁸² SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 54.

¹⁸³ SCHELLE, *Vývoj trestního řízení*, s. 37.

Významné změny v tomto období zaznamenala rovněž i oblast vězeňství. Zde byl v roce 1867 zrušen těžký žalář, vykonávaný s okovy na nohou (namísto ukování se měla ukládat jiná zostření povolená trestním řádem) a tresty tělesné a nahradil je vězením. Železa měla napříště sloužit už jen jako trest disciplinární v případě zvláště vzpurného nebo násilného chování. Dále samovazba mohla být uložena pouze na počátku výkonu trestu, a to v délce trvání od 8 měsíců do 3 let. U tohoto opatření se jako problematická jevila zejména izolace trestance, schopného polepšení, od ostatních odsouzených, a pak také to, že se mu každé dva dny započítávaly za tři, pokud v samovazbě strávil alespoň tři měsíce. Do skupiny zvýhodněných vězňů se řadily také političtí provinilci. Podle ministerského nařízení č. 4459 z roku 1867 se za politické trestance pokládaly osoby, které byly pravomocným rozsudkem uznány vinnými velezradou, rušením veřejného pokoje, vzbouřením z politických důvodů nebo pro tiskové trestné činy. Takoví vězni měli právo nosit civilní oděv, měli nárok na zvláštní stravu a nemuseli ve vězení pracovat. Dohled nad samostatnými trestnicemi a částí soudních věznic u tzv. okresních soudů zpočátku vykonávalo státní ministerstvo. V roce 1865 pak byl výkon vězeňství vyhrazen výhradně ministerstvu spravedlnosti, kterému byl podřízen i zvláštní úřad generálního inspektora, vytvořený pro správu věznic.¹⁸⁴

Nad osobami propuštěnými z vězení se vykonával zvláštní dohled. V tomto ohledu se základním právním předpisem stal zákon č. 108/1873 ř.z. o policejním pořádku. Samotný dohled měl pro postižené osoby velmi omezující důsledky. I když délka jeho trvání nepřevýšila tři léta, policie měla v jeho průběhu možnost značného omezení osobní svobody. Osoba, která byla podrobena policejnímu dohledu se tak musela zdržovat na určeném místě a případné přestěhování musela hlásit policii, dále musela ohlašovat své zaměstnání a také oznamovat, se kterými lidmi se stýká. Policejní úřady měly navíc i právo takové osobě zakázat účast na shromážděních a pobyt ve veřejných místnostech. Jedním z nepřísnějších opatření, které zákon dával polici, bylo právo kdykoli provést domovní prohlídku u osoby, jež byla dohledu podrobena. Tuláctví a žebrota trestal vězením a umožňoval rovněž i represí představitelů dělnické třídy, kteří byli postihováni za svou politickou činnost. Na základě tohoto zákona tak byla vyloučena jakákoliv účast v politickém životě.¹⁸⁵

¹⁸⁴ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 57–58.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 58.

6. Trestní zákoník z roku 1852

Trestní zákoník z roku 1852 neboli Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích nahradil zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 a jak jsem již zmínila výše, mnohými rakouskými právníky nebyl vnímán jako nová kodifikace, nýbrž jen jako novela. Jednalo se o obsahově příliš nezměněnou modernizaci hmotněprávních ustanovení předchozí právní úpravy. Jinak řečeno, zákoník vznikl revizí hmotněprávních ustanovení zákona z roku 1803. Uvedený zákoník se stal základem rakouského a později i československého trestního práva. Platil v rámci celého sledovaného období a pak i v Československu až do roku 1950 (tedy bezmála 100 let).¹⁸⁶ V jeho ustanoveních je upraveno už jen právo hmotné, procesní právo ponechal zvláštní úpravě. Zákoník se definitivně vypořádal s některými feudálními přežitky a na rozdíl od zákoníku z roku 1803 rozlišuje podle francouzského vzoru nejen zločiny a přestupky, ale i přečiny.¹⁸⁷ Podle toho se také člení do dvou dílů, první pojednává o zločinech a druhý o přečinech a přestupcích. Každý z těchto dílů pak obsahoval vlastní obecná ustanovení společně s výčtem jednotlivých skutkových podstat a trestů, jimiž se hrozilo za jejich naplnění.¹⁸⁸ V zákoníku se rovněž objevují některé nové trestné činy, které přinesl jak hospodářský, tak i politický vývoj.¹⁸⁹ U zločinu se výslovně vyžadovalo, aby pachatel jednal ve zlém úmyslu, tedy aby skutečně chtěl způsobit následek, který nastal. Naproti tomu některé přečiny a přestupky bylo možné spáchat jen z nedbalosti. Zločiny se trestaly trestem smrti nebo žalářem, ostatní delikty pak byly postihovány o něco mírněji. Za spáchání trestného činu nenesli odpovědnost nedospělí (zde stále zůstává stejná věková hranice 14 let), osoby duševně nemocné a zcela nepřičetní, opilí a ti, kdo jednali v nutné obraně, krajní nouzi nebo v omylu. Odpovědní za spáchaný trestný čin naopak byli vedle přímého pachatele také ti, kdo jej navedli, nadržovali mu, napomáhali mu při spáchání trestného činu nebo mu předem slíbili pomoc po spáchání skutku, případně se s ním smlouvali o podílu na zisku nebo užitku.

¹⁸⁶ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 52.

¹⁸⁷ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 31.

¹⁸⁸ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 53.

¹⁸⁹ JÁNOŠIKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 95.

Za trestný byl prohlášen rovněž i pokus trestného činu, přičemž se jeho nedokonání posuzovalo jako polehčující okolnost. V systému trestů zůstával nejtěžším trestem trest smrti, vykonávaný zásadně oběšením. Jak jsem již uvedla, Josef II. se sice snažil o jeho zrušení, v roce 1795 však došlo k jeho obnovení. Velmi citelným trestem byl také žalář, ukládaný stejně jako trest smrti za zločiny. Podle podmínek výkonu se rozlišovaly dva stupně, přičemž druhý stupeň (těžký žalář) se vykonával s okovy na nohou a v samovazbě. Podle délky se žalář dělil na doživotní a časově omezený (od 6 měsíců do 20 let). Vykonával se v zemských věznicích, jejichž některé objekty slouží vězeňským účelům dodnes (například Bory u Plzně, Řepy u Prahy, Svatováclavská věznice v Praze, Kartouzy nebo Mírov na Moravě). S každým odsouzením pro zločin pak zákon spojoval určité nevyhnutelné účinky, jako bylo odnětí řádů, ztráta akademických hodností nebo ztráta způsobilosti k výkonu určitých povolání. Na druhé straně přečiny a přestupky se nejčastěji trestaly pokutou, propadnutím věci, ztrátou práv a povolení, vězením, tělesnými tresty nebo vyhoštěním z určitého místa či korunní země (cizincům bylo možné uložit trest vyhoštění ze všech zemí soustátí). Mladistvé pachatele zákon označoval nedospělými a za spáchání zločinů jim ukládal takové tresty, jako by spáchali přestupky.¹⁹⁰

Trestní zákoník z roku 1852 se mimo jiné vyznačoval svým protidělnickým zaměřením. V této souvislosti stíhal stávky a účast na nich jako zakázané koalice, zvýšenými tresty postihoval rovněž i delikty zaměstnanců proti zaměstnavatelům, například krádež byla kvalifikována jako zločin, když ji „*spáchají osoby služebné na svých služebních pánech či živnostníci, uředníci nebo nádeníci na svém mistru nebo na těch, kdož práci zjednali*“. Dále zákoník stíhal vytváření tajných společností, které bylo přečinem. Toto ustanovení se později aplikovalo i na ilegální politické strany. Celkově byla poskytována zvýšená trestní ochrana státu a jeho orgánům. To platilo zvláště o zločinu pozdvížení a vzbouření, kde pachateli hrozil při stanném právu trest smrti a také o zločinu veřejného násilí, kde byli pod zvláštní ochranou především příslušníci policie a četnictva. V případě zločinu rušení náboženství dosud přežíval původně feudální delikt rouhání: „*kdo řečmi, činy, v dílech tiskových nebo rozšiřovaných spisech Bohu se rouhá*“. Zvláště výrazným přežitkem feudálního trestního práva byla ustanovení chránící císaře a členy jeho rodiny.

¹⁹⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 496–497.

Přímý útok na život císaře se pokládal za velezradu, která byla trestána smrtí a verbální urážka (uražení Veličenstva) se trestala žalářem od 1 roku do 5 let. Stejně pak byla trestána i urážka příslušníků císařské rodiny, přičemž se nerozlišovalo, zda směřovala proti dosud žijícímu členovi rodu, nebo naopak proti již dávno zesnulému.¹⁹¹ „Kdo poruší úctu k císaři, necht' se tak stane osobní urážkou, pronešenou veřejně nebo před více lidmi, haněním, rouháním nebo posmíváním, díly tiskovými, sdělovacím nebo rozšiřováním vyobrazení nebo spisů, dopouští se zločinu uražení Veličenstva a budež potrestán těžkým žalářem od jednoho až do pěti let“.¹⁹²

Nutno podotknout, že tento zákon nebyl výlučným trestním zákoníkem, protože vedle něj obsahovaly trestněprávní ustanovení i další předpisy (vedlejší trestní zákony), jako například tiskový zákon (1862), zákon o ochraně osobní svobody (1862), dále zákon o policejním dohledu (1873) nebo zákon proti obecně nebezpečnému užívání traskavin (1885).¹⁹³

Samostatnou kategorií tvořily osoby podléhající vojenským soudům, pro které platil vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech z roku 1855. Tato právní úprava nahradila dosud platné, ale beznadějně zastaralé, převážně ještě tereziánské předpisy. Zmíněný zákon ovšem neobsahoval výlučně jen vojenské delikty, v jeho ustanoveních se objevují i skutkové podstaty běžných (nevojenských) deliktů. Jejich naplnění však bylo postihováno přísnějšími sankcemi. V prvním díle zákona jsou zakotvena všeobecná ustanovení. Do druhého dílu pak zákonodárce včlenil vojenské zločiny a vojenské přečiny. Tyto zločiny a přečiny se vyznačovaly zejména tím, že se jich mohli dopustit jen ti, kdo vykonali vojenskou služební přísahu, to znamená příslušníci zbraní neboli komatanti, dále četníci, kteří skládali podobnou přísahu a v neposlední řadě i váleční zajatci. Náleží mezi ně například porušení povinnosti ve strážní službě, porušení subordínace, vzpoura, zbabělost či porušení kázně a pořádku. Třetí díl obsahuje ustanovení o zločinech proti válečné moci státu, zejména nedovolené najímání vojska, svádění nebo napomáhání k porušení vojenské přísahy a vyzvědačství.

¹⁹¹ MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 277–278.

¹⁹² Trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř.z.

¹⁹³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 495.

V posledních dvou dílech jsou pak ustanovení o jiných zločinech a o jiných přečinech.¹⁹⁴ Za spáchané zločiny zákon umožňoval uložit trest smrti provazem nebo zastřelením, žaláře dvou stupňů, kasace, degradace a propuštění, znal však i mimosoudní ukládání tělesných trestů, o kterých rozhodovali příslušní velitelé. V případě vyhlášení stanného práva připouštěl také drakonické tresty jako byl masový trest smrti či decimace provinilé jednotky.¹⁹⁵

Lze říci, že vojenské trestní řízení se i nadále řídilo poměrně zastaralými předpisy z 18. století. Změna však nastala v soudní soustavě, neboť rozhodnutím ze 14. září 1868 došlo ke zřízení zvláštních soudů pro zeměbranu. Vedle toho byly zrušeny plukovní soudy, jejichž agendu převzaly nové soudy brigádní, které však byly následně také zrušeny v roce 1880. V rámci první instance tedy působily soudy posádkové, gardové a soudy vojenských akademií. Jako druhoinstanční fungoval vojenský vrchní soud a ve třetí instanci rozhodoval nejvyšší vojenský soudní dvůr.¹⁹⁶

V období od počátku 18. do počátku 20. století byla skutečně přijata řada významných předpisů, které zásadním způsobem změnily podobu trestního práva. Takovým předpisem bylo nepochybně i císařské nařízení známé jako Prügelpatent z 20. dubna 1854 (výpraskový patent č. 96/1854 ř.z.). Uvedený dokument se stal základem trestního práva správního, platil po celou dobu další existence monarchie a také prvních 10 let samostatné Československé republiky. Kromě procesních ustanovení obsahoval i široké zmocnění pro správní a policejní orgány postihovat nerespektování jakýchkoliv úředních nařízení a zároveň je trestat citelnými tresty, jako například pokutou, tělesnými tresty nebo vězením od šesti hodin do čtrnácti dnů. Procesně zde bylo upraveno nejen vymáhání peněžitých sankcí, ale i povinných poplatků a dávek uložených občanům státními a obecními orgány.¹⁹⁷ Při nuceném výkonu správních rozhodnutí se v § 8 připouštěla možnost použití příslušníků ozbrojených složek, četnictva, policie, armády:

¹⁹⁴ SCHELLE, SCHELLEOVÁ, VOJÁČEK, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, s. 53.

¹⁹⁵ VLČEK, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, s. 34.

¹⁹⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, KNOLL, RUNDOVÁ, *Mezníky českých právních dějin*, s. 96–97.

¹⁹⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 496.

„Při vykonávání nařízení a záповědí, od úřadů politických nebo policejních vydaných, a při vedení exekuce od nich způsobeném, má četnictvo nebo stráž policejní v místě zřízená dle instrukce své propůjčiti asistenci, již potřebí, a úřadové mají právo, dodati nařízením svým váhy dostatečné použitím asistence vojenské.“¹⁹⁸ Tato četnická, policejní nebo vojenská asistence mohla být uplatněna rovněž i při předvádění osob předvolaných k jednání před úřady.¹⁹⁹

Dalším důležitým ustanovením Prügelpatentu byl § 11, kde byla formulována ochrana veřejného pořádku na veřejných místech. Za jeho porušení hrozily především pořádkové tresty v případě nespokojenosti s vládní politikou i za neuposlechnutí nařízení státních orgánů. Ovšem vedle tohoto administrativního trestu, který ukládal správní orgán, nebylo vyloučeno ani soudní stíhání dotyčného provinilce pro přestupek nebo přečin podle trestního zákoníku. U osob pracujících za denní či týdenní mzdu, služebnictva, úředníků a tovaryšů se připouštěla možnost potrestání tělesným trestem (výpraskem) namísto vězení. Podle toho také dostal celý předpis svůj název. Podobný způsob potrestání hrozil i těm, kdo by odporovali úředníkům nebo strážím při plnění jejich rozkazů, případně urazili, a to i písemně, úředníka nebo úřad.²⁰⁰ Zmíněný paragraf č. 11 byl později v roce 1867 zrušen příslušnou změnou trestního zákona, nicméně název patentu zůstal zachován.²⁰¹

V případě nespokojenosti s rozhodnutím správního orgánu se občan mohl odvolat k zemskému místodržitelství. S žádostí o pomoc se mohl obrátit také na Nejvyšší správní soud. Patent posloužil absolutistickému režimu především k zesílení policejního dozoru nad občany, vůči kterým dostal byrokratický státní aparát velmi široké pravomoci.²⁰²

I když byl trestní zákoník z roku 1852 poměrně kvalitní, lety a v důsledku politického vývoje přeci jen došlo k jeho postupnému překonání. Jak jsem již uvedla platil u nás bezmála 100 let a tak je pochopitelné, že v rámci nových ústavních poměrů vyžadoval revizi. Po vydání únorové ústavy z roku 1861 byl trestní zákon změněn novelou z prosince 1862 (zákon č. 8/1863 ř.z.).²⁰³

¹⁹⁸ *Výpraskový patent*, § 8 In: ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 349.

¹⁹⁹ ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 348.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ BARTOŠOVÁ, Sandra, *Změny v trestním právu v období první ČSR*, Plzeň 2014. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce, s. 26.

²⁰² ADAMOVÁ, SOUKUP, *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, s. 348.

²⁰³ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 498.

V 60. letech 19. století se dokonce začalo pod vedením Hye von Gluneka pracovat na koncepci nového trestního zákoníku. Byla tak vytvořena Hyova osnova trestního zákona, která se ale neujala. Prošla sice říšskou radou poslanecké sněmovny, kde byla v roce 1870 projednávána ve výboru, do pléna se však předloha nedostala.²⁰⁴ Lze říci, že Hye byl předkladatelem prvního neúspěšného návrhu, který jen ve stejném duchu přepracovával platné právo. Poslanci říšské rady pak dostali k posouzení ještě několik dalších osnov, inspirovaných tehdy velmi populárním německým trestním zákoníkem z roku 1871. Ovšem i tyto návrhy se setkaly s řadou výhrad a nakonec také zůstaly jen na papíře. Texty jednotlivých návrhů byly značně ovlivněny nastupujícím právním pozitivismem, který v tomto období působil na trestněprávní koncepcie především tím, že spíše než individuální zájem jednotlivce upřednostňoval zájmy společnosti.²⁰⁵

Jelikož se kodifikační snahy na přelomu 19. a 20. století neseťkaly s úspěchem, platily výše zmíněné trestní zákony až do zániku monarchie. Rozhodovalo se podle nich i další dlouhá desetiletí v Československé republice, která je pro české země recipovala a neúspěšně se pokoušela o jejich nahrazení unifikovanými zákoníky.²⁰⁶

V závěru své práce bych ráda upozornila na jeden z nejvýznamnějších trestních procesů, který se uskutečnil na konci sledovaného období. Jednalo se o trestní proces s židem Leopoldem Hilsnerem, jenž byl obviněn z vraždy tehdy devatenáctileté křesťanské dívky Anežky Hružové, dcery vdovy Marie Hružové z malé Věžnice. Její tělo bylo nalezeno 1. dubna 1899 v lese Březině nedaleko Polné. Anežka si přes zimu přivydělávala ve městě šitím, k vraždě došlo když se vracela zpět domů. Obyvatele Polné tehdy vyděsil zvláště brutální způsob usmrcení mladé dívky. Neznámý pachatel ji nejdříve omráčil a zatáhl na okraj lesa, kde se ji chystal znásilnit. Když Anežka nabyla vědomí a začala se bránit, vrah ji uškrtil připraveným provazem a navíc ji ještě podřízl nožem hrdlo. Takto zavražděnou svou oběť přikryl v mlázi jejím prádlem, mrtvolu zamaskoval uříznutými smrčky a zmizel. Vražda se stala v době rostoucího antisemitismu a zejména způsob usmrcení vyvolal mezi lidmi názor, že Židé spáchali na Hružové rituální vraždu, že ji *podkošerovali*. Tato stokrát vyvrácená pověra o manipulaci s krví křesťanských dívek a dětí stále přežívala v povědomí široké veřejnosti.

²⁰⁴ BARTOŠOVÁ, *Změny v trestním právu v období první ČSR*, s. 27.

²⁰⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL, *České právní dějiny*, s. 498.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 496.

To byl také důvod, proč hlavní podezření padlo na Leopolda Hilsnera. Většina lidí ho z vraždy podezřívala právě proto, že byl Žid. Vědělo se o něm, že pracoval jen příležitostně a rád se potuloval. Moc mu nepomohl ani fakt, že rád chodíval do Březiny, kde bylo tělo mrtvé dívky nalezeno.²⁰⁷

Nikoho tedy asi nepřekvapí, že Hilsner byl nakonec skutečně zatčen a začalo překotné vyšetřování. Polná pochopitelně přitahovala množství senzacechtivých novinářů, kteří svými články protižidovskou atmosféru mezi lidmi jen přiživovali. Samotný proces byl zahájen 12. září v Kutné Hoře a trval celkem pět dní. Na straně rodiny zavražděné stál dr. Karel Baxa, který v podstatě obžaloval celé židovstvo a také zvítězil. Porota nakonec konstatovala Hilsnerovu vinu a odsoudila ho k trestu smrti. Obhájcem Leopolda Hilsnera se stal dr. Z. Auředníček, který byl díky tomu vystaven velkému množství nenávistných reakcí. Veřejnost jednoznačně podporovala dr. Baxu. Po vyhlášení rozsudku dr. Auředníček sice požádal o revizi procesu, neměl však přílišnou podporu. Na jeho straně stálo jen několik intelektuálů v čele s T.G. Masarykem. Právě budoucí československý prezident se do celého procesu vložil a označil jeho pozadí za antisemitské, čímž si také vysloužil odpor obyvatel Polné, kteří ho označili za zrádce národa. Šlo mu především o to, aby soudní řízení proběhlo spravedlivě a nezaopatě.²⁰⁸

Na základě žádosti o revizi nejvyšší soud kutnohorský rozsudek přeci jen zrušil a připravoval se na pokračování procesu, tentokrát v Písku. Ten probíhal od 25. října do 14. listopadu 1900. I přesto, že porota měla k dispozici nové vědecké expertízy a novou dokumentaci, dospěla ke stejnému závěru. Hilsnerovi nakonec zachránil život samotný císař, když změnil rozsudek smrti na doživotí. Ve vězení Hilsner strávil celkem 18 let. Byl propuštěn v roce 1918 na základě amnestie. Poté, co se dostal na svobodu, změnil si jméno a odstěhoval se do Rakouska, kde v roce 1928 zemřel, pravděpodobně na následky dlouhého pobytu ve vězení, které si s sebou odnesl.²⁰⁹

Celé toto období se označovalo po hlavním aktérovi jako hilsneriáda a dodnes je dokladem politického zneužití pověr a rasových předsudků. Zmíněná aféra rovněž nepřímě přispěla ke vzniku Československé republiky.²¹⁰

²⁰⁷ FRANCEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 470–471.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 471–472.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 472.

²¹⁰ Tamtéž, s. 473.

7. Závěr

Trestní právo se vždy vyvíjí souběžně s vývojem celé společnosti, neboť na ně působí politické, ekonomické a sociální vlivy, které utváří jeho priority a zásady. Tato práce se zabývá obdobím, kdy se formovalo moderní trestní právo, které od popisovaného období k současnosti nezbytně prošlo významným historickým vývojem.

Česká republika na prahu 21. století směřuje k plné integraci do evropských hospodářských, politických, kulturních i bezpečnostních struktur. Z tohoto důvodu byla nutná i rekodifikace trestního práva hmotného, neboť nezbytnými novelizacemi právní úpravy z roku 1961 po listopadu 1989 již byla narušena celková jednota pojetí trestního zákona, jakož i jeho jednotné či jednotící principy, z nichž by platná právní úprava měla vycházet a které by i důsledně respektovala.

Současné české trestní právo je založeno na zásadách, které mají základ v Listině základních práv a svobod, jež zakotvuje nejdůležitější práva a svobody občanů, jakož i jejich poměr vůči státu. Současná kodifikace trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) je založena na těchto základních zásadách: subsidiární úloha trestního práva (princip „ultima ratio“) jako krajní prostředek ochrany jednotlivců a společnosti; pachatele lze uznat vinným trestným činem a uložit mu za něj trestněprávní sankci jedině na základě zákona („nullum crimen nulla poena sine lege“); zákaz retroaktivity přísnějšího zákona v souladu s Listinou základních práv a svobod; nepřípustnost analogie k rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti a při stanovení trestů a ochranných opatření, včetně podmínek jejich uložení (zákaz analogie in malam partem); individuální trestní odpovědnost fyzických osob, vyjadřující odpovědnost jen za vlastní jednání, čímž je vyloučena kolektivní odpovědnost; trestní odpovědnost je založena na zavinění; ukládání a výkon sankcí vyjadřuje přiměřenost trestání ve vztahu k závažnosti trestného činu a osobě pachatele.²¹¹

²¹¹ *Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb.*, trestní zákoník, s. 197. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. Dostupné on-line na: <http://psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>. [cit. 30. 01 2016]

Z hlediska tvorby trestní politiky mohou být však zajímavé i názory, „že historická epocha velkých právních kodifikací již nenávratně uplynula a že „právo se stává akčním“ v tom smyslu, že by mělo *ad hoc* pružně reagovat na nové jevy v kriminalitě (např. na nové formy hospodářské a finanční kriminality, na organizovaný zločin, korupci apod.). Zdá se, že některé nové právní instituty, které se objevují v právních řádech některých zemí a které se značně vymykají tradičním trestně politickým přístupům, např. zavedení trestní odpovědnosti právnických osob, institut korunního svědka, některé prostředky k potlačování korupce (testy integrity) apod., nasvědčují tomu, že trestní právo a tedy trestní politika se bude vyvíjet dynamičtěji, než v minulých epochách“.²¹²

Tolik o současném vývoji. Na základě provedené historické analýzy v této práci můžeme potvrdit mnohé paralely základních institutů současného moderního trestního práva s instituty ve zkoumaném historickém období. Namátkou můžeme uvést druhy trestů, které za přestupky upravoval trestní zákon, č.117/1852 ř.z., kterými byly propadnutí věci, ztráta práv a povolení, vězení (1. a 2. stupně), jaké se jako základní škála trestů pro obdobné činy ukládají i na základě současného právního řádu.

V nynější době vzhledem k světovému společenskému a politickému vývoji, kdy je většina civilizovaného světa šokována svérázným „výkonem práva“ islámskými teroristy a to mnohdy díky veřejným sdělovacím médiím takřka v přímém přenosu je velmi důležité uvědomění si základních demokratických principů a zásad našeho současného právního vývoje, a v této souvislosti i jeho historických kořenů. A z tohoto pohledu snad tato práce splnila svůj účel.

²¹² KARABEC, Zdeněk. *Proměny trestní politiky v České republice*. (Příspěvek přednesený na konferenci k 50.výročí existence IKSP, Praha 16.-17.-září - 2010). Dostupné on-line na: <http://www.ok.cz/iksp/docs/50y/Karabec.doc> [cit. 01.02.2016]

8. Prameny a literatura

Dobové prameny:

Codex Carolinus – Maiestas Carolina. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Dekreta Břetislavova. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Hrdelní řád Marie Terezie. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Kniha rožmberská. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

KOLDÍN, Pavel Kristián, *Výtah z Artikulů Práv městských Království Českého.* In: JIREČEK, Josef (ed), Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od Pavla Kristiána z Koldína, Praha 1876, 511 s.

Statuta Konrádova. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Trestní zákoník Josefa II. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř.z.

Výpraskový patent. In: ADAMOVÁ, Karolína, SOUKUP, Ladislav, Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň 2010, 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4

Literatura:

ADAMOVIÁ, Karolína, RIEGROVIÁ, Běla, SKŘEJPKOVIÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav, ŠOUŠA, Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005, 231 s. ISBN 80-86920-07-0

BARTOŠOVIÁ, Sandra, *Změny v trestním právu v období první ČSR*, Plzeň 2014. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce.

BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území České republiky*, Praha 2003, 474 s. ISBN 80-7201-429-3

ČORNEJ, Petr a kol., *Osudy českých králů a královen*, Praha 2013, 448 s. ISBN 978-80-7406-237-7

FRANCEK, Jindřich, *Velké dějiny země Koruny české – Zločinnost a bezpráví*, Praha 2011, 740 s. ISBN 978-80-7432-115-3

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, 543 s. ISBN 80-86182-68-1

FRANCEK, Jindřich, *Dějiny loupežnictva: Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002, 370 s. ISBN 80-86182-66-5

JÁNOŠÍKOVIÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVIÁ, Alena, *Mezínky českých právních dějin*, Plzeň 2010, 208 s. ISBN 978-80-7380-251-6

JINDROVIÁ, Jana, *Trest smrti v historii českého státu*, Plzeň 2013. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Katedra právních dějin, Diplomová práce.

KLABOUCI, Jiří, *Staré české soudnictví: Jak se dříve soudívalo*, Praha 1967, 418 s.

KNOLL, Vilém, *Vybrané instituty středověkého trestního práva (konkrétní případy z Chebska)*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků)*, Brno 2009, 194 s. ISBN 978-80-210-5086-0

KREUZ, Petr, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526 –1547*, Praha 2000, 420 s. ISBN 80-7184-837-9

MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4

MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995, 269 s. ISBN 80-85903-01-6

MAREČKOVÁ, Marie, *České právní a ústavní dějiny: Stručný přehled a dokumenty*, Olomouc 2006, 449 s. ISBN 80-244-1502-X

SCHELLE, Karel a kol., *Vývoj trestního řízení*, Ostrava 2012, 101 s. ISBN 978-80-7418-139-9

SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona, VOJÁČEK, Ladislav, *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století*, Praha 2006, 125 s. ISBN 80-86861-91-0

SLÁDKOVÁ, Miroslava, *Středověké trestní právo v českých zemích*, Plzeň 2015. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra historických věd, Bakalářská práce.

SOKOL, Petr, HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*, Domažlice 2010, 147 s. ISBN 978-80-87316-14-6

STUDIHRADOVÁ, Barbora, *Trestní zákoník Josefa II. ve světle myšlenek Cesara Becarii*, Praha 2014. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta právnická, Studentská vědecká a odborná činnost.

VAN DÜLMEN, Richard, *Divadlo hrůzy: Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001, 230 s. ISBN 80-86182-44-4

VLČEK, Eduard, *Dějiny trestního práva v Českých zemích a v Československu*, Brno 1993, 72 s. ISBN 80-210-0791-5

VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, 704 s. ISBN 978-80-7380-575-3

VOJÁČEK, Ladislav, *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*, In: SALÁK, Pavel, TAUCHEN, Jaromír (eds), *Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků)*, Brno 2009, 194 s. ISBN 978-80-210-5086-0

Elektronické zdroje:

KARABEC, Zdeněk, *Proměny trestní politiky v České republice* (Příspěvek přednesený na konferenci k 50výročí existence IKSP, Praha 16.–17. září 2010). Dostupné on-line na: <http://www.ok.cz/iksp/docs/50y/Karabec.doc> [cit. 01.02.2016]

Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, s. 197. In: Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. Dostupné on-line na: <http://psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>. [cit. 30. 01 2016]

9. Cizojazyčné resumé

Criminal law is undoubtedly an important area of law with a long history. My thesis discusses the codification of the criminal law from the early 18th to the early 20th century. It deals with a period essential in terms of the development of this area of law as it began to create the modern criminal law in our country. The first chapter describes basic institutions of medieval criminal law. At the very beginning of its development, the criminal law was based on privacy, manifested by applying a private revenge. Punishing the perpetrators depended on the initiative of the injured person and/or the people around. At that time, justice was far from commonplace. However, a little later, the importance of legal protection increased. One of the first important moments in the development of criminal law was the transition of justice to the state, which progressively limited arbitrary behaviour. With an emphasis on the symbolic nature of the penalty and its deterrent effect the text further defines various offenses and punishments. It also includes former judicial institutions and the types of evidence used in the medieval courts.

This description of the medieval criminal law is followed by an analysis of penal codes published in the period. The first of them is the Penal Code of Joseph I. from 1707 as the first penal code used in our country. In 1768 it was replaced by the Penal Code of Maria Theresa known as *Constitutio criminalis Theresiana*. This code is the last penal code before the Enlightenment period and the last penal code dealing with torture, which is regulated in great details. It was followed by the Penal Code of Joseph II, published in 1787 called *Josephinisches Gesetzbuch*. This penal code was a turning point in the development of criminal law. It was followed by a penal code from 1803 which was in force until 1949 as the Penal Code from 1852 was its amendments only. In addition to the above-mentioned codes, the thesis also mentions a regulation known as *Prügelpatent*, which became the basis of the criminal administrative law.

Last part of the thesis discusses one of the most important trials of the period – the trial against Leopold Hilsner. Hilsner, who was Jewish, was accused of murdering a young Christian girl called Anežka Hrušová. The trial was important as it indirectly participated in the founding the Czechoslovak Republic.

10. Přílohy

1. Constitutio criminalis Theresiana (1768)
2. Šněrování (Theresiana 1768)
3. Palečnice (Theresiana 1768)
4. Příložený palečnic
5. Pálení na žebříku (Theresiana 1768)

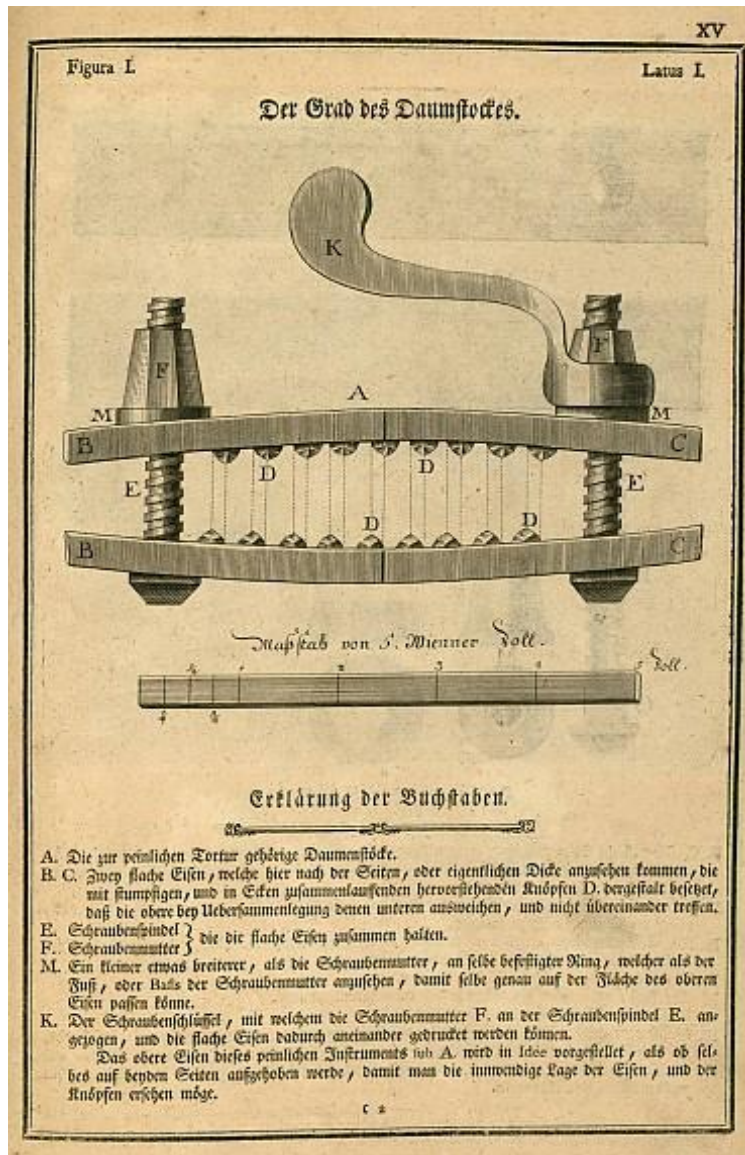
Obrázek č. 1: Constitutio criminalis Theresiana (1768)

Obrázek č. 2: Šněrování (Theresiana 1768)

Obrázek č. 3: Palečnice (Theresiana 1768)

Obrázek č. 4: Přiložení palečnic

Obrázek č. 5: Pálení na žebříku (Theresiana 1768)

